

Hayat Bilgisi Dersindeki Değerler Eğitimine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri¹

The Views of Elementary School Teachers on Education of Values in Life Science Course

Ahmet Akif ERBAŞ^{ID}, Prof. Dr. Öğretim Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, ahmetakiferbas@beun.edu.tr

İrfan BAŞKURT^{ID}, Prof. Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, ibaskurt@iuc.edu.tr

Erbaş, A. A. ve Başkurt, İ. (2022). Hayat Bilgisi Dersindeki Değerler Eğitimine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 159-185.

Geliş tarihi: 02.08.2021

Kabul tarihi: 29.01.2022

Yayımlanma tarihi: 28.06.2022

Öz. Çalışmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin Hayat Bilgisi dersindeki değerler eğitiminin durumuna ilişkin görüşlerini incelemektir. Bu çalışmada, Hayat Bilgisi derslerindeki değerler eğitiminin durumuna ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin ortaya konması amacıyla yönelik nitel araştırma modellerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Zonguldak il merkezindeki ilkokulların 1, 2 ve 3. sınıflarında görev yapan 30 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırma verileri, araştırmacı tarafından 2018 - 2019 güz yarıyılında yüz yüze görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Görüşme kayıtlarının incelenmesi sürecinde içerik analizi uygulanmıştır. Görüşme verilerinin analizi NVivo nitel analiz programı üzerinden yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre; öğretmenler genel manada değerler eğitimi noktasında kendilerini yeterli ve iyi birer model olarak görmektedir. Öğretmenler, değerler eğitiminin önündeki en önemli engelin, ailenin değer yargılarının değerler eğitimi ile uyumsuzluğu ve iletişim araçları-sosyal medyanın değerler eğitiminin etkililiğini azaltması olarak görmektedir. Öğretmenler değerler eğitiminin oldukça önemli olduğunu belirterek, daha fazla uygulama yapılması gerektiğini, etkinlik, görsel ve diğer araç-gereç yönünden desteklenmelerini istemektedir.

Anahtar Kelimeler: Temel eğitim, Sınıf öğretmeni, Hayat bilgisi dersi, Değerler eğitimi.

Abstract. The study aims to examine the views of elementary school teachers on the state of values education in Life Studies Course. In this study, the case study model, one of the qualitative research models, was used to reveal the views of elementary school teachers on the state of values education in Life Studies Course. The study group of the research consists of 30 elementary school teachers working in 1st, 2nd, and 3rd grades of elementary schools in Zonguldak city center. Research data were collected by the researcher through face-to-face interviews in the fall semester of 2018 - 2019. Content analysis was applied in the process of examining the interview records. The analysis of the interview data was made through the NVivo qualitative analysis program. According to the results of the research; In general, teachers see themselves as sufficient and good models in terms of values education. Teachers stated that the most important obstacle to education of values is that the family's value judgments are incompatible with values education and that communication tools-social media reduce the effectiveness of values education. The teachers stated that values education is very important, they want more implementation to be done and they want them to be supported in terms of activity, visuals, and other tools.

Keywords: Elementary education, Elementary school teacher, Life science course, Values education.

¹ Bu çalışma birinci yazarın doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Extended Abstract

Introduction. A significant portion of the basic skills that children gain are taught through the life studies course taught in primary school 1st, 2nd,, and 3rd grade. Thanks to this lesson, the child expands knowledge and experience from his immediate environment to his distant environment, from the concrete to the abstract. Thanks to this lesson, children learn to recognize themselves and life, adapt to their environment, socialize, explore and comprehend the outside world, interpersonal relations, and value judgments. At the same time, the content and efficient processing of this lesson is of particular importance in terms of preparing students for upper classes (Yıldırım, 2006). It is very important to determine the approaches, methods and tools and materials stated in the curriculum, how the students are acquired, what is paid attention to in the process of valuing, what the problems are encountered, the perspectives of the teachers regarding the education of values and their suggestions on the subject. A literature review was conducted on the subject of determining/examining elementary school teachers' views on the state of values education in life studies lessons. As a result of the examination, it has been determined that the number of researches on the subject is not sufficient and that up-to-date researches are necessary. With this study, it has been tried to gain a new perspective on the literature by increasing the number of researches on the subject. The study aims to examine the views of elementary school teachers on the state of values education in life studies lessons. For this purpose, answers to the following questions were sought:

1. What are the opinions of the elementary school teachers about the values of education in the Life Studies Curriculum?
2. What are the opinions of the elementary school teachers about the values of education in the Life Studies textbooks?
3. What are the opinions of the elementary school teachers about the processes of gaining values in the Life Studies course?
4. What are the opinions of elementary school teachers about their self-efficacy in terms of gaining values for students?
5. What are the views of elementary school teachers about their professional development on values education?
6. What are the opinions of elementary school teachers about the problems encountered in values education practices and their solutions?

Method. In this study, the case study model, one of the qualitative research models, was used to reveal the views of elementary school teachers on the state of values education in life studies lessons. The study group of the research consists of 30 elementary school teachers working in 1st, 2nd, and 3rd grades of elementary schools in Zonguldak city center. The teachers to be interviewed were determined according to the maximum diversity sampling method, one of the purposive sampling methods. Research data were collected by the researcher through face-to-face interviews in the fall semester of 2018-2019. Schools in the city center of Zonguldak were visited by the researcher and interviews were made with 30 elementary school teachers with the help of the "Teacher Interview Form" prepared by the researcher. The analysis of the interview data was made using the NVivo qualitative analysis program. Content analysis was applied in the process of examining the interview records. The researcher transcribed the research notes and audio recordings twice in order to ensure the accuracy and reliability of the data sets. In addition, the audio recordings were listened to and checked by a graduate student. In addition, the accuracy and reliability of the codes and themes created were tried to be increased by obtaining expert opinions. The percentage of agreement between the encoders for the interview data was calculated as 88.31%. Considering the data obtained, it is seen that the percentage of agreement is at a valid level (Miles & Huberman, 1994).

Results, Discussion and Conclusion. As a result of the analysis, data on teachers' views on values education; It is grouped under six themes as "operability, values education processes, competence, professional and personal development, problem sources, suggestions". Some of the teachers emphasized that the Life Studies Curriculum is sufficient in terms of values education, and it would be more effective if it was included in a concise manner rather than having many value expressions. The majority of teachers consider the texts and images/pictures in Life Studies textbooks appropriate for the education of values. Some teachers stated that the texts in Life Studies textbooks were not suitable in terms of values education, their content remained simple, and the texts should be short and up-to-date. Teachers in the education of values; They stated that they used methods and techniques such as animation, teaching with play, drama, question-answer, lecture, discussion, song instruction, computer-aided instruction, and picture interpretation. However, some teachers emphasized the teaching of values by making students feel, by doing-living, instead of being taught, imposed, or imposed in Life Studies Courses. Some of the teachers stated that they actively use computers, projectors, cartoons, educational sites, storybooks, smartboards, etc. in values education in Life Studies Courses. Most of the teachers said that values education should start in the family and pre-school period so that the values will be more permanent. Most of the teachers see themselves as a good model in values education. Situations that pose problems in values education from the least voiced to the most voiced; It is listed as "curriculum, lesson time, school, teacher attitudes, society-environment, communication tools-social media, family". Some suggestions have been developed in line with the results obtained in the study. It is possible to list these suggestions as follows;

1. The implementation of the value of the month can be put into practice again by taking measures to prevent the problem of paperwork and being in formality.
2. In order to support values education, training and seminars can be given to families in cooperation with relevant institutions and organizations.
3. Measures should be taken to protect students from negative broadcasts of communication tools and social media environments. In this context, effective media guidance and media literacy can raise students' awareness.
4. Teachers and pre-service teachers can be educated about the values aimed to be acquired by students, the approaches, methods, and techniques that can be used in teaching these values.
5. Schools and teachers can be supported in terms of teaching materials such as CDs, movies, cartoons, etc. that can be used in value teaching.

Giriş

Bireylerin aile ortamından çıkıp dış dünyaya açıldığı, yaşamı boyunca gereksinimi olan bilgi, beceri, tutum ve değerlerin temellerini attığı ve geliştirdiği zaman dilimi ilkököl yıllarıdır. Bu yıllar aynı zamanda gelişim sürecinin de hızlı yaşandığı bir dönemdir. Okul çağına gelen birey, ilk defa planlı ve programlı bir öğretim süreci içerisine girmekte, sürekli olarak yeni bilgi, beceri, davranış ve değer kazanmaktadır. Bu bakımdan ilkököl yılları bireylerin gelişimlerinde ve eğitimlerinde çok önemli ve kritik bir dönemi oluşturmaktadır. Çocuklara kazandırılan temel becerilerin önemli bir kısmı ilkököl 1, 2 ve 3. sınıfta okutulan Hayat Bilgisi dersi vasıtasıyla verilmektedir. Bu ders sayesinde çocuk yakın çevresinden uzak çevresine, somut olandan soyut olana doğru bilgisini ve tecrübesini genişletmektedir. Çocuklar kendisini ve hayatı tanımayı, çevresine uyum sağlamayı, sosyalleşmeyi, dış dünyayı keşfetmeyi ve kavramayı, kişiler arası ilişkileri ve değer yargılarını bu ders sayesinde öğrenmekte ve pekiştirmektedir. Aynı zamanda öğrencileri üst sınıflara hazırlama bakımından bu dersin içeriği ve verimli bir şekilde işlenmesi ayrı bir öneme sahiptir (Yıldırım, 2006).

Bir toplumun geleceğinin iyi yetişmiş ve karakter sahibi insanlara bağlı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Günümüz dünyasında, olumsuzlukların ve sorunların artması, sorunların çözümü noktasında yetersiz kalınması ve genç neslin değerler konusunda sıkıntılar yaşadığı gerçeği artık daha çok karşımıza çıkmaktadır (Apriani ve diğerleri, 2017; Avcı, 2007). Bundan dolayı öğrenim çağındaki her bireyin uygun ve olumlu ahlaki kararlar ve davranışlar sergilemesine yardımcı olacak değerler ve becerilerle donatılması kaçınılmaz olarak okulların temel hedefleri arasındadır (Dilmaç, 2007; Dolph ve Lycan, 2008).

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda, Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları incelendiğinde; "...Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik; laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek" amacının yer aldığı görülmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 1973). Bu kanundan hareketle, öğretim programları ve örgün eğitim yoluyla, değerleri benimseyen bireyler yetiştirmenin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Örgün eğitimin başlangıcı ve temeli olarak kabul edilen ilkökölün amaçlarına ulaşabilmesi için toplum tarafından kabul edilen temel değerlerin, uygun okul ortamı oluşturularak geliştirilmesi ve pekiştirilmesi gerekmektedir (Kara, 2017). Günümüzde bireylerin sadece bilgili olmasının yeterli olmadığı, aynı zamanda değerlerle donatılmış bireylere de gereksinim duyulduğu görülmektedir. Ancak bu bütünlüğün sağlanabilmesi için öğretim programlarında bilginin yanında değerlerin de öğretilmesi gerekmektedir (Utyupova ve diğerleri, 2016; Perez-Jorge ve diğerleri, 2017).

Milli Eğitim Bakanlığı (buradan itibaren MEB), 2005 yılında uygulamaya koyduğu Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nın (buradan itibaren HBÖP) içeriğine eklediği kişisel nitelikler ve değerler ile birlikte, planlı ve programlı olarak değerlerin eğitim yoluyla öğrencilere kazandırılmasını amaçlamıştır (MEB, 2005). 2005 yılından günümüze kadar öğretim programlarında öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerler değişikliğe uğramakla beraber, değerler eğitiminin öneminin korunduğu ve değerler eğitiminin programlarda kendine yer bulmaya devam ettiği görülmektedir. Ayrıca 18. Milli Eğitim Şurası'nın kararlarında (MEB, 2010) ve 2010 yılındaki ilk ders genelgesinde görüldüğü üzere, MEB'in değerler eğitimi önemsemişti ve dikkate aldığı anlaşılmaktadır.

Öğretim programlarında belirtilen değerlerin hangi yaklaşım, yöntem ve araç-gereçlerle ne şekilde öğrencilere kazandırıldığı, değer kazandırma süreçlerinde nelere dikkat edildiği, karşılaşılan problemlerin neler olduğu, öğretmenlerin değerler eğitime ilişkin bakış açılarının ve konu ile ilgili önerilerinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Öğretim programın amaçlarını ve kazanımlarını öğrencilere ulaştırmada öğrencilere rehberlik eden ve rol model olan öğretmenlerin Hayat Bilgisi derslerinde değerler eğitiminin işleyişine ilişkin görüşleri de önemlidir. Bu açıdan, öğretmenlerin konuyla ilgili görüşleri çerçevesinde HBÖP'nin ve Hayat Bilgisi ders kitaplarının (buradan itibaren HBDK) Hayat Bilgisi derslerindeki uygulanma süreçlerinin belirlenmesi / incelenmesi değerler eğitimi açısından söz konusu dersin daha verimli hale getirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Sınıf öğretmenlerinin Hayat Bilgisi derslerindeki değerler eğitiminin durumuna yönelik görüşlerinin belirlenmesi / incelenmesi konusuna yönelik alanyazın incelemesi yapılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda konuyla ilgili araştırma sayısının yeterli olmadığı ve güncel araştırmaların yapılmasının gerekliliği belirlenmiştir. Yapılan bu çalışma ile söz konusu konuda yapılan araştırma sayısı arttırılarak alanyazına yeni bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın amacı

Bu çalışmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin Hayat Bilgisi derslerindeki değerler eğitiminin durumuna ilişkin görüşlerini incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

1. Hayat Bilgisi Öğretim Programındaki değerler eğitime ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?
2. Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değerler eğitime ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?
3. Hayat Bilgisi dersinde değerlerin kazandırılma süreçlerine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?
4. Sınıf öğretmenlerinin değerleri öğrencilere kazandırabilme açısından özyeterliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimi konusunda mesleki gelişimlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
6. Sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimi ile ilgili uygulamalarda karşılaşılan sorunlar ve çözümleri hakkındaki görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, Hayat Bilgisi derslerindeki değerler eğitiminin durumuna ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin ortaya konması amacıyla yönelik nitel bir çalışmadır. Araştırmada nitel araştırma modellerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Durum çalışması bir ya da daha fazla olayın, bireyin, ortamın, programın, sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin doğal bağlamında derinlemesine incelendiği yöntemdir (McMillan, 2008).

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Zonguldak il merkezindeki ilkokulların 1, 2 ve 3. sınıflarında görev yapan 30 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenler gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Görüşme yapılacak öğretmenler amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Burada amaç 1, 2 ve 3. sınıflarda öğretmenlik yapan sınıf öğretmenlerine ulaşmaktır. Görüşme esnasında öğretmenlerin demografik özelliklerinin çeşitlendirilmesine dikkat edilmiştir. Yedi farklı ilkokuldan, her sınıf seviyesinden 10 öğretmenle,

toplamda 15 kadın ve 15 erkek sınıf öğretmeniyle görüşülmüştür. Görüşülen öğretmenlerin öğretmenlik kıdemlerinin ve yaş dağılımlarının çeşitlendirilmesine dikkat edilmiştir. Görüşme yapılan öğretmenlerin isimleri ve okul isimleri gerçek isimler olmayıp kod isim olarak kullanılmıştır. Görüşme yapılan öğretmenlere ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1.

Görüşme yapılan okullara göre öğretmen dağılımları

	1.Sınıf		2.Sınıf		3.Sınıf		Toplam	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek		
A İlkokulu		Zafer Zahid	Zehra Zümra	Zeki		Zihni	6	
B İlkokulu		Batuhan		Burak	Betül Büşra	Barış	5	
C İlkokulu	Funda	Fatih		Fikret	Figen Firdevs		5	
D İlkokulu	Defne Dilek	Davut	Demet	Durmuş		Dinçer	6	
E İlkokulu	Reyhan		Rana	Remzi		Rafet	4	
F İlkokulu	Emel		Elif			Erkan	3	
G İlkokulu					Ayşe		1	
Toplam		5	5	5	5	5	5	30

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Araştırma verileri, araştırmacı tarafından 2018-2019 güz yarıyılı süresince toplanmıştır. Zonguldak il merkezindeki okullar araştırmacı tarafından dolaşarak 30 sınıf öğretmeniyle araştırmacı tarafından hazırlanan “Öğretmen Görüşme Formu” yardımıyla görüşmeler yapılmış, ilgili notlar tutulmuştur. Görüşme sürecinin başında her sınıftan birer öğretmenle ön uygulama yapılarak öğretmen görüşme formu denenmiş ve görüşmede dikkat edilecek noktalar uygulamalı olarak görülmüştür. Araştırmacı veri toplama sürecinde öğretmenlerle yapılan görüşmeleri ses kayıt cihazı ile destekleyerek veri kaybının önüne geçmeye ve geçerlik ve güvenilirliği artırmaya çalışmıştır. Ses kayıtları düzenli olarak bilgisayar ortamında iki yedek halinde saklanmış ve bu kayıtlar düzenli olarak bilgisayar ortamında yazıya dökülmüştür.

Öğretmen Görüşme Formu

Görüşme verilerini toplamak amacıyla araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış “Öğretmen Görüşme Formu” hazırlanmıştır. Öğretmen görüşme formunun geliştirilmesi aşamasında öncelikle alanyazın incelenerek 40 sorudan oluşan ham soru havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra sorular üzerinde gerekli düzenlemeler yapılmış, eğitim fakültesi öğretim elemanlarından (1 Prof. Dr., 3 Doç. Dr., 1 Öğr. Gör) ve bir sınıf öğretmeninden uzman görüşleri alınarak görüşme formunun son hali elde edilmiştir. Bu form yardımıyla öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersleri bağlamında değerler eğitiminin durumu hakkındaki görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Görüşme soruları

1. Hayat Bilgisi Öğretim Programındaki değerlerin sunulması / verilmesi hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? (Öğrenciler için Yeterliliği, Kazandırılabilirliği, Sosyal İhtiyaçları Karşılama Durumu, Kazanımlarda Yer Alma Düzeyi, vb.)
2. Hayat Bilgisi Ders Kitabındaki değerlerin sunulması / verilmesi hakkındaki görüşleriniz nelerdir? (Metinler, Etkinlikler, Görseller, Etkinliklerdeki Değerlendirme Soruları, vb.)

3. Hayat Bilgisi dersinde değerlerin kazandırılması sürecine yönelik sınıf içi / sınıf dışı neler yapıyorsunuz? (Yöntem ve Teknik, Araç-Gereç, Ölçme-Değerlendirme, Bunların Dışında Kendinize Özgü Önerileriniz, vb.)
4. Değerlerin öğrencilere kazandırılması açısından kendinizi nasıl değerlendiriyorsunuz? (Yeterlilik, Model Olma, Motivasyon Durumunuz, Gerekliliğine Olan İnanç, vb.)
5. Değerler eğitimi konusunda mesleki ve kişisel gelişiminiz için neler yapıyorsunuz? (Seminer, Eğitim, Araştırma, vb.)
6. Hayat Bilgisi Öğretim Programında yer alan değerlerin kazandırılması sürecinde hangi / ne tür sorunlarla karşılaşyorsunuz? (Öğrenci, Okul, Aile, Ders Kitabı / Materyal, vb.)

Verilerin Analizi

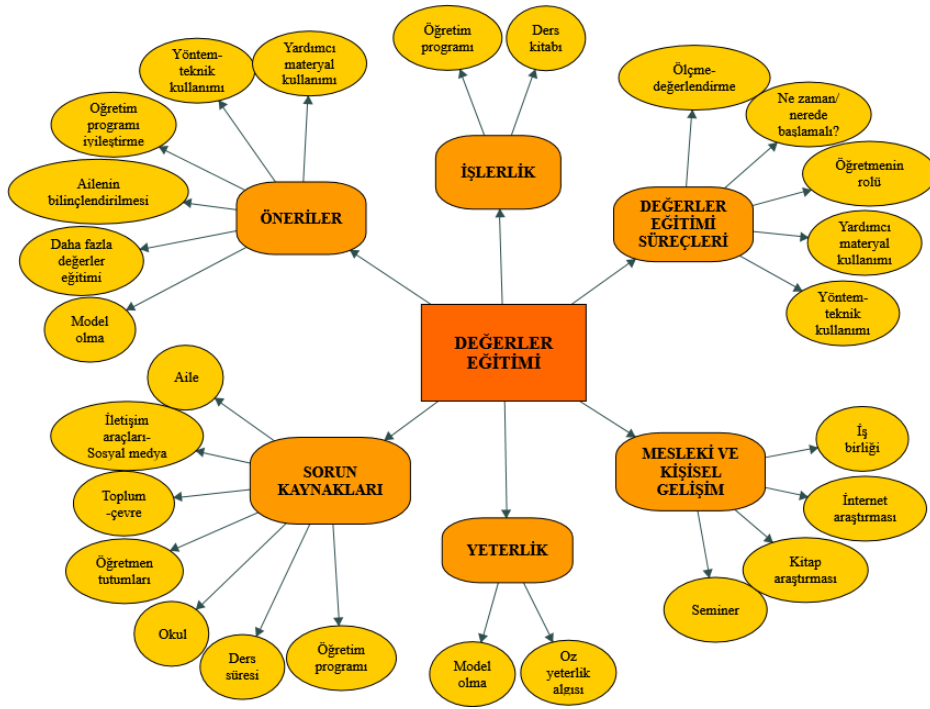
Verilerinin çözümlenmesi aşamasında, görüşmeler esnasında tutulan notlar ve ses kayıtları her görüşmeden sonra aynı gün içerisinde bilgisayarda yazı ortamına aktarılmıştır. Daha sonra görüşme notları ve ses kayıtları bir kez daha araştırmacı tarafından okunarak ve dinlenerek verilerin doğruluğu, güvenilirliği ve geçerliği artırılmaya çalışılmıştır. Görüşme verilerinin analizi NVivo nitel analiz programı üzerinden yapılmıştır. Görüşme kayıtlarının incelenmesi sürecinde içerik analizi uygulanmıştır. Bu çerçevede tümevarımsal bir yaklaşımla öncelikle veri setleri okunmuş, daha sonra kodlamalar yapılmıştır. Kodlamalardan sonra temalar oluşturulmuş, kod ve temaların sağlamaları yapılmıştır. 30 öğretmenin görüşme sorularına verdikleri cevaplar temalar ve alt temalar altında gruplandırılmıştır. Analizler sonucu tespit edilen bulgular, kaynak (30 öğretmen) ve frekans (f) bağlamında ele alınarak bulgular kısmında detaylı olarak sunulmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmacı veri setlerinin doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamak için araştırmacı notlarının ve ses kayıtlarının yazıya dökümünü ikişer kez yapmıştır. Bununla birlikte ses kayıt dökümleri bir yüksek lisans öğrencisi tarafından dinlenerek kontrol edilmiştir. Araştırmacı kodlama doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamak için içerik analizi ve betimsel analizi sürece yayararak ve kendi içinde bu süreci tekrarlayarak yapmıştır. Aynı zamanda araştırmacı, kod ve temaları kendi içinde sürekli kontrol ederek kod ve tema doğruluğunu artırmaya çalışmıştır. Bununla birlikte oluşturulan kod ve temaların doğruluğu ve güvenilirliği uzman görüşleri alınarak artırılmaya çalışılmıştır. Altı görüşme örneği uzman görüşüne sunulmuştur. Görüşmeler belirlenirken her sınıf türünden bir kadın bir erkek seçilmek kaydıyla görüşme formları rastgele seçilmiştir. Görüşme verileri için kodlayıcılar arasındaki uyum yüzdesi %88,31 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen veriler dikkate alındığında uyum yüzdesinin geçerli düzeyde olduğu görülmektedir (Miles ve Huberman, 1994).

Bulgular

Öğretmenlerle yapılan görüşme verileri üzerinde yapılan analizler sonucunda veriler Şekil 1'de görüleceği üzere; "işlerlik, değerler eğitimi süreçleri, mesleki ve kişisel gelişim, yeterlik, sorun kaynakları ve öneriler" olmak üzere altı ana tema altında gruplandırılmıştır. Tüm temalar alt temalarıyla birlikte ele alınmış olup, bulgular görüşme verilerinden birebir alıntılarla desteklenmiştir.

Şekil 1: Öğretmenlerin cevaplarına göre oluşan temalar ve alt temalar

İşlerlik Teması içerisinde Şekil 1’de görüldüğü gibi “öğretim programı (Kaynak:30, f:118) ve ders kitabı (Kaynak:29, f:111)” olmak üzere iki alt tema oluşmuştur.

Görüşme yapılan öğretmenler *Öğretim Programı* alt temasına ilişkin, değerler eğitimi açısından HBÖP’nin öğrencilerin seviyelerine uygun olup olmadığına, değerlerin öğrencilere kazandırılabilir olup olmadığına, kazanımlarda değerlerin geçip geçmediğine, öğrencilerin sosyal ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığına ilişkin görüşler belirtmişlerdir.

Zehra Öğretmen: “Program yeterli değil. Bence milli değerler uygun verilmiyor, eksik, daha fazla yer gösterilmeli. Sevgi, saygı olsa da bence bunlar çok görünür düzeyde değil.” (Görüşme Kaydı: Zehra)

Reyhan Öğretmen: “Kazanımlarda var ama yeterli değil. Oradaki yönlendirmeler yeterli değil bence.” (Görüşme Kaydı: Reyhan)

Görüşme yapılan öğretmenler *Ders Kitabı* alt temasına ilişkin, değerler eğitimi açısından HBKD’larındaki görsel/resim, metin, etkinlik, ölçme-değerlendirme bölümlerine ilişkin olumlu ve olumsuz görüşler belirtmişlerdir.

Durmuş Öğretmen: “Görseller aktarıyor, gösteriyor ama sürekli aynı örnekler üzerinden, sürekli karikatür ve resimler üzerinden gittiği için, biraz daha hayatla ilgili yaşanmışlıklarla ilgili oraya resimler konulsa daha iyi.” (Görüşme Kaydı: Durmuş)

Demet Öğretmen: “Metinler karşılıklı diyaloglar içeriyor. Onlar güzel. Bu diyaloglar değeri ortaya çıkarıyor. Metinler konuşma balonları şeklinde güzel veriliyor.” (Görüşme Kaydı: Demet)

Değerler Eğitimi Süreçleri Teması içerisinde Şekil 1’de görüldüğü üzere; “yöntem-teknik kullanımı (Kaynak:30, f:112), yardımcı materyal kullanımı (Kaynak:28, f:58), öğretmenin rolü (Kaynak:26, f:41), ne zaman/nerede başlamalı? (Kaynak:11, f:18), ölçme-değerlendirme (Kaynak:14, f:14)” olmak üzere beş alt tema söz konusudur.

Görüşme yapılan öğretmenler *Yöntem-Teknik Kullanımı* alt temasına ilişkin, Hayat Bilgisi derslerindeki değerler eğitiminde canlandırma, oyunla öğretim, drama, soru-cevap, düz anlatım, beyin fırtınası, tartışma gibi yöntem ve teknikleri kullandıklarını, bazı öğretmenler ise Hayat Bilgisi derslerinde kendilerine özgü değerler eğitimi etkinliklerini uyguladıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler, önceki yıllarda uygulanan ayın değeri uygulamasının yararlı olduğunu, öğretmeni ve öğrenciyi değer eğitimi açısından aktif tuttuğunu ve uygulamanın devam etmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bununla birlikte bazı öğretmenler, ayın değeri uygulamasının etkili olmadığını, formalite olarak kağıt ve rapor üzerinde kaldığını, ayrıca bu gibi uygulamaların sürekli değişmesinin olumsuz olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenler, hangi yöntem-teknik olursa olsun sürekli uygulandığında onun da etkisiz olacağını belirtmişlerdir.

Emel Öğretmen: “Oyunlarla öğretim, drama şeklinde, canlandırma, soru-cevap tekniği kullanıyorum. Zaten değerleri hissettiriyoruz. Bir anlatım oluyor, bir örnek oluyor, oradan yola çıkıyoruz.” (Görüşme Kaydı: Emel)

Zahid Öğretmen: “Ben değerler eğitiminde yaparak-yaşayarak öğrenme ve görsel sunumun çok etkili olduğunu düşünüyorum. Bir video izlettikten sonra kendi fikirlerini soruyoruz. Birkaç öğrenciyi tahtaya çıkarıp yaparak-yaşayarak öğrettiğimiz zaman daha etkili ve daha kalıcı oluyor.” (Görüşme Kaydı: Zahid)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *Yardımcı Materyal Kullanımı* alt temasına ilişkin, Hayat Bilgisi derslerinde değerler eğitiminde dijital platformları, hikaye kitapları, vb. yardımcı materyalleri aktif olarak kullandıklarını ve faydalı bulduklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda MEB’in dijital platformlara benzer uygulamalar geliştirmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte bazı öğretmenler Hayat Bilgisi derslerinde değerler eğitiminde yardımcı materyal olarak kullanacakları akıllı tahtalarının olmamasının, internet erişiminin kısıtlı olmasının ve gerekli materyallerin okulda bulunmamasının eksiklik olduğunu belirtmişlerdir.

Funda Öğretmen: “Materyal olarak konu ile ilgili evden getirmek büyük sıkıntı. Bunu okulda bulmalı.” (Görüşme Kaydı: Funda)

Durmuş Öğretmen: “Akıllı tahta yok. Projeksiyon kullanıyoruz ama kurulumu, açması sıkıntı.” (Görüşme Kaydı: Durmuş)

Görüşme yapılan öğretmenlerin çoğu *Öğretmenin Rolü* alt temasına ilişkin değerler eğitiminin kesinlikle olması gerektiğini, öğretim programlarında olmadığı zamanlarda bile değerler eğitimine önem verdiklerini, okullarda öğretimden daha çok değerler eğitiminin önemli olduğunu ve her derste değerler eğitimi öne alan yaklaşım içerisinde olduklarını, Hayat Bilgisi derslerinde değerler eğitiminin sorumluluğunun öğretmenlere bırakılmasını vurgulayan görüşler belirtmişlerdir. Bununla birlikte değerler eğitimine zaman ayıramayacakları, değerler eğitiminin öğretmenlere bırakılmasının sorunlar doğurabileceği, herkesin aynı hassasiyette olamayabileceği, bir standartın olması gerektiği ve öğretmene kılavuzluk yapacak yönlendirmelerin olması gerektiğine dair görüşler de mevcuttur.

Funda Öğretmen: “Gerekliliğine olan inancım sonsuz, sınırsız. Zaten bunlar olmazsa insan olmak çok zor. Yani o insana bir şey vermek çok zor. Önce eğitim. Eğitemediğin bir insana hiçbir şey öğretemezsin.” (Görüşme Kaydı: Funda)

Batuhan Öğretmen: “Herkes aynı hassasiyette değil. Öğretmene bırakılması güzel ama yapılıp yapılmadığının da bir şekilde takip edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Her şeyi öğretmene bırakmamak lazım.” (Görüşme Kaydı: Batuhan)

Öğretmenlerin çoğu *Ne Zaman/Nerede Başlamalı?* alt temasına ilişkin, değerler eğitiminin ilkokula başlamadan okul öncesinde ve ailede başlaması gerektiğini belirterek, böylece değerlerin daha kalıcı olacağını söylemişlerdir. Bununla birlikte bazı 1. sınıf öğretmenleri okulun ilk aylarında öğrencilerin okuma yazmayı öğreninceye kadar Hayat Bilgisi dersinin ve değerler eğitiminin verilmemesi gerektiğini belirtmektedir.

Emel Öğretmen: “Bazı şeyler ana sınıfından verilmeye başlayınca daha kolay yerleştirilebiliyor. Hatta aileden başlanmalı, ailede verilmeli bu değerler. Aile çok önemli. Ailede bazı şeyler verilirse daha kalıcı olur.” (Görüşme Kaydı: Emel)

Batuhan Öğretmen: “1. sınıf olarak baktığımız zaman, sınıftan ziyade öncesinde ailenin de kazandırması gereken davranışlardır bunlar. Öğretimi akademik olarak seneye de verebilirim. Ama değerleri 1. sınıfta kazanamazlarsa ileriki yaşlarda da aynı şekilde devam edeceğini düşünüyorum.” (Görüşme Kaydı: Batuhan)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *Ölçme-Değerlendirme* alt temasına ilişkin, Hayat Bilgisi derslerinde değerler eğitimi açısından ölçme-değerlendirme yapmadıklarını veya yapılmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte ölçme-değerlendirmeyi öğrencilerin davranışlarını gözlemleyerek, kitaptaki ölçme-değerlendirme bölümlerini yaptırarak, dijital platformları kullanarak yaptıklarını belirten öğretmen görüşleri de mevcuttur.

Elif Öğretmen: “Bunu değerlendirmek, sınavla bunu değerlendirmek kesinlikle olmamalı.” (Görüşme Kaydı: Elif)

Zehra Öğretmen: “Ölçme-değerlendirme olarak çocukların davranışlarını biz görsel olarak değerlendiriyoruz. Arada bir cuma günleri ünite bittikçe kendim değerlendirme yapıyorum.” (Görüşme Kaydı: Zehra)

Mesleki ve Kişisel Gelişim Teması içerisinde Şekil 1’de görüldüğü üzere; “seminer (Kaynak:19, f:20), kitap araştırması (Kaynak:16, f:17), internet araştırması (Kaynak:10, f:10), iş birliği (Kaynak:6, f:7)” olmak üzere dört alt tema söz konusudur.

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *Seminer* alt temasına ilişkin, değerler eğitimiyle ilgili düzenlenen seminerlere mümkün olduğunca katılmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte seminerlere katılmadıklarını söyleyen, seminerleri faydalı bulmayan, seminerleri külfet olarak gören ve seminer verenleri yetkin bulmayan öğretmen görüşleri de karşımıza çıkmaktadır.

Erkan Öğretmen: “İmkânlar dâhilinde ulaşabiliyorsam seminerlere katılımım, şartlarımı zorlarım.” (Görüşme Kaydı: Erkan)

Zehra Öğretmen: “Seminer olursa katılmaya çalışırım ama Zonguldak’ta yeterli değil seminerler. Çünkü semineri veren sizden daha iyi olmalı benim kafamda. İş arkadaşım, çalışma arkadaşım, çok yeterli görmediğim arkadaşımız seminer verirse orada da çok bir şey alamız gelmiyor.” (Görüşme Kaydı: Zehra)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *Kitap Araştırması* alt temasına ilişkin, değerler eğitimiyle ilgili kendilerini geliştirmek ve içeriğindeki bilgilerden faydalanmak için kitaplardan yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Dilek Öğretmen: “Değerler eğitimi ile ilgili kendim okuyorum. Kitapları önce kendim okuyorum ondan sonra çocuklara veriyorum. Bana kazandıracak bilgileri bulduğumu düşündüğüm kitapları değerlendirmeye çalışıyorum.” (Görüşme Kaydı: Dilek)

Remzi Öğretmen: “Değerler eğitimi alanında yazılmış olan kitap ve makalelerden de yararlanmaktayım.” (Görüşme Kaydı: Remzi)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *İnternet Araştırması* alt temasına ilişkin, değerler eğitimiyle ilgili olarak internet ortamını kullandıklarını ve ilgili sitelerden faydalandıklarını belirtmişlerdir.

Davut Öğretmen: “İnternette araştırıyorum, kaynaklara bakıyorum.” (Görüşme Kaydı: Davut)

Rana Öğretmen: “Mesela internette değerler sitesi var. Orada sınıf seviyesine uygun materyaller var. Oradan örnekleri çocuklara dağıtıyorum. İşte hikâye olabilir, bulmaca olabilir. Boyama, bununla ilgili çocuklara uygulama yapıyoruz. Bayağı örnek var değerler ile ilgili.” (Görüşme Kaydı: Rana)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *İş Birliği* alt temasına ilişkin, değerler eğitimi noktasında öğretmen arkadaşlarıyla, rehber öğretmenlerle, STK’lar ile işbirliği içerisinde olduklarına dair görüşler belirtmişlerdir.

Fikret Öğretmen: “Bu konuda kendi alanıyla ilgili uzman kişilerle görüşüyorum. Daha neler yapabileceğimin peşindeyim.” (Görüşme Kaydı: Fikret)

Dinçer Öğretmen: “STK’larla iş birliği yapıyorum.” (Görüşme Kaydı: Dinçer)

Yeterlik Teması içerisinde Şekil 1’de görüldüğü üzere; “model olma (Kaynak:25, f:36), öz yeterlik algısı (Kaynak:13, f:14)” olmak üzere iki alt tema söz konusudur.

Görüşme yapılan öğretmenlerin çoğu *Model Olma* alt temasına ilişkin, değerler eğitimi konusunda kendilerini iyi bir model olarak görmektedir. Aynı zamanda öğretmenlerin model olma kavramını, sınıf içerisindeki adaleti sağlamaya ilişkin ilişkilerden bahsettiği görüşleri karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bazı öğretmenler model olma konusunda kendilerini kontrol etmeye çalıştıklarını, öğrencilere davranışlarıyla iyiyi, doğruyu göstermeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca kendilerini model olma noktasında eksik gören öğretmen görüşleri de mevcuttur.

Zafer Öğretmen: “Elimden geldiği zaman model oluyorum ama mükemmel olduğumuzu iddia etmek zor. Öğretmen sıfatı içerisinde okul ortamında dikkat etmeye çalışıyoruz.” (Görüşme Kaydı: Zafer)

Durmuş Öğretmen: “Onlara örnek ve model olmaya çalışıyorum ama eksiklerimiz vardır. Mutlaka her insanın eksiği vardır. Bizimde eksiklerimiz vardır. Bir şeyler gördükçe, tecrübe ettikçe eksiklerimizi gidermeye çalışıyoruz.” (Görüşme Kaydı: Durmuş)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *Öz Yeterlik Algısı* alt temasına ilişkin, değerler eğitimi açısından yaşamlarında değerleri benimsemelerine ve yetişme ortamlarına vurgu yaparak, kendilerini yeterli gördüklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte bazı öğretmenler kendilerini yeterlik ve model olma noktalarında eksik görmektedir. Ayrıca kimi öğretmenler değerler eğitimi açısından kendilerini kısmen yeterli görmekle birlikte, kendilerini yenilemeleri ve geliştirmeleri gerektiği konusunda görüş belirtmişlerdir.

Emel Öğretmen: “Kendimi bu konuda çok iyi görüyorum. Belki yetiştiğimiz kuşak, aile ortamımız, geçmişten gelen aile yapımız. Örnek olmaya çalışmışımdır. Kendi bildiklerimi yaşam tarzımda uyguluyorum.” (Görüşme Kaydı: Emel)

Fikret Öğretmen: “Kendimi değerler eğitimi noktasında yeterli görüyorum. Ama bu konudaki güncel gelişmeleri de takip etmem lazım. Takip etmeye devam etmeliyiz.” (Görüşme Kaydı: Fikret)

Sorun Kaynakları Teması içerisinde Şekil 1’de görüldüğü üzere; “aile (Kaynak:30, f:61), iletişim araçları-sosyal medya (Kaynak:26, f:33), toplum-çevre (Kaynak:15, f:21), öğretmen tutumları (Kaynak:10, f:15), okul (Kaynak:10, f:10), ders süresi (Kaynak:4, f:5), öğretim programı (Kaynak:3, f:3)” olmak üzere yedi alt tema söz konusudur.

Görüşme yapılan öğretmenlerin çoğunluğu *Aile* alt temasına ilişkin, aile tutumlarını değerler eğitimi olumsuz yönde etkileyen sorunlar arasında görmektedir. Ayrıca ailenin ilgisizliği, parçalanmış aileler, korumacı aile yaklaşımları, ailenin değer yargıları gibi etkenlerin okuldaki değer eğitimi ile çatışma yarattığına yönelik görüşler mevcuttur.

Batuhan Öğretmen: “Parçalanmış aileler de çocuğa sorunlar yaratır.” (Görüşme Kaydı: Batuhan)

Zümra Öğretmen: “Aile sana vurana sende vur diyor. Misliyle karşılık, hesabını sor, altta kalma, ezilme diyor aile. Öğrencinin yetişme tarzı, bakış tarzı ikilem yaratabiliyor.” (Görüşme Kaydı: Zümra)

Görüşme yapılan öğretmenlerin çoğunluğu *İletişim Araçları-Sosyal Medya* alt temasına ilişkin, internet, TV ve sosyal medyadaki içeriklerin değerler eğitimi olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Öğretmenler, medya ortamlarındaki içeriklerin çocukları medya bağımlısı haline getirdiğini, olumsuz davranışların buralardan örnek alındığını, sonuç olarak internet, TV ve sosyal medyanın değerlerin yitirilmesine etki ettiğini belirtmişlerdir.

Davut Öğretmen: “TV en büyük düşman. Çevresel etmenler, TV, internet bizim değerleri vermemizi ve kalıcı olmasını engelliyor.” (Görüşme Kaydı: Davut)

Demet Öğretmen: “Kitle iletişim araçları da çocukları olumsuz yönde etkileyebiliyor. Oynadıkları oyunlar şiddet içerikli. İzledikleri programlar sorunlu.” (Görüşme Kaydı: Demet)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *Toplum-Çevre* alt temasına ilişkin, toplum ve çevrenin değerler eğitimi üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu vurgulamışlardır. Değerler eğitimi çerçevesinde okulda öğretilenlerin daha sonra çevrenin etkisiyle bozulduğuna, çevre ve toplum tarafından değerlerin yozlaştırıldığına yönelik öğretmen görüşleri mevcuttur.

Emel Öğretmen: “Toplum olarak biraz değerlerden uzaklaştığımız için sorun burada bence. Bizim geldiğimiz kuşakla belki biraz ayakta duruyor ama gittikçe yozlaşıyor değerler.” (Görüşme Kaydı: Emel)

Zeki Öğretmen: “Yani çocuğu tek başına yargılayamayız. O da toplumun bir parçasıdır ve toplumda olan her olumsuzluk, bazı değerleri kazandırmaya çalışsak da olumsuz etkiliyor.” (Görüşme Kaydı: Zeki)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *Öğretmen Tutumları* alt temasına ilişkin, değerler eğitimiyle ilgili olarak öğretmenlerin tutumlarının aynı olmadıklarını, kimi öğretmenin değerler eğitimi önemseydiğine, kimi öğretmenin önemsemediğine yönelik görüşler belirtmişlerdir. Bununla beraber, değerler eğitime önem veren, bu konuda çalışan öğretmenlerin meslektaşları tarafından ötekileştirildiğine yönelik öğretmen görüşleri de karşımıza çıkmaktadır. Öğretmenlerin bu konuda hassasiyetlerinin farklılık göstermesinin bir sorun teşkil edebileceği ve bir otorite tarafından denetlenmesi gerekliliğine yönelik görüşler belirtilmiştir.

Zümra Öğretmen: “Meslektaşlarımız bu konularda muhalif oluyorlar. Gerekli veya gereksiz konusunda geleneksel veya çağdışı gören de var. Değerlerin çocuğu sıktığı, monotonlaştırdığı, özgürlüğünü kısıtladığını belirtebiliyorlar. Okulda değerlere çok önem verildiğinde tutuculukla suçlanıyorsun, siyasi görülebiliyorsun. Ne dini, ne siyaseti, ne milleti var. Bunlar insan olmanın gerektirdiği değerler.” (Görüşme Kaydı: Zümra)

Betül Öğretmen: “Öğretmene kalmış gördüğüm kadarıyla. Ben vatansever değilsem işlemem herhalde. Ya da ne bileyim dürüstlük. Adil değilsen çocuklara da adil olmayı öğretemezsin.” (Görüşme Kaydı: Betül)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *Okul* alt temasına ilişkin, okulların fiziki olarak eksikliklerinden, okullardaki sosyal ve ekonomik farklılıklardan, okulların veli memnuniyetini düşünen kurumlar haline gelmelerinden, okullarda yabancı uyruklu öğrencilerin fazlalığından dolayı ortaya çıkan değer çatışmalarından söz etmektedirler.

Funda Öğretmen: “Baştan okul diyelim. Okullar fiziki şartlar bakımından oldukça yetersiz. Okulda spor salonu yoksa, orada bir oyun oynatamıyor, yarışma yaptırılmıyorsa, yenen-yenilen görüp kabullenme-kabullenmeme, bunu ona anlatmadan nasıl yerleşir? Bir yerde sıra olacaksınız. Bununla ilgili bir stant kurulur okulla ilgili. Sıraya girme, bunlar değerler eğitimi.” (Görüşme Kaydı: Funda)

Barış Öğretmen: “Okullarda en büyük sorun yabancıların, değişik kültürlerin olması. Bu çatışma ortamı yaratıyor. Bir Suriyeli, bir Iraklı, bir Afgan öğrencilerin değerler eğitimi ile bizim değerler eğitimimiz aynı değil. Bu çatışma ortamı yaratıyor ve kavga ortamı oluyor.” (Görüşme Kaydı: Barış)

Görüşme yapılan öğretmenler *Ders Süresi* alt temasına ilişkin, ders sürelerinin yetersiz olduğuna, mevcut ders süresinde değerler eğitiminin tam anlamıyla yapılamadığına yönelik görüşler belirtmişlerdir.

Zahid Öğretmen: “Bence Hayat Bilgisi dersi artırılarak bu değerlerin ders içindeki yeri daha fazla olmalı. Yeterince, tam anlamıyla yer bulduğunu düşünmüyorum. Çünkü ders saatine onu sıkıştırmak gerekiyor. Ders saati artsa, biraz daha geniş alınsa daha faydalı olur.” (Görüşme Kaydı: Zahid)

Zeki Öğretmen: “Örneğin adalet kavramını vereceksin. O konuyu bir hafta işlemeniz gerekiyor. O kadar çok konu verilmiş ki mecburen ne yapıyorsun? Yetiştirmek zorunda kalıyorsun. O zaman yeterince tartışma, soru-cevap, beyin fırtınası yapılamıyor. Etkinlikler var ama zaman yetmiyor. Konu fazlalığından dolayı etkinliklere yeterince zaman ayıramıyoruz. Dersleri hızlandırarak geçiyoruz.” (Görüşme Kaydı: Zeki)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *Öğretim Programı* alt temasına ilişkin, HBÖP’nda yer alan konuların birbirine benzer olduğu için öğrencilerin sıkıldıklarına, değerlerle ilgili kazanımların olmadığına, öğretim programındaki değerlerin çok sık değiştiğine yönelik görüşler belirtmişlerdir.

Figen Öğretmen: “Adaletle ilgili kazanım, sabır ile ilgili kazanım, öyle bir kazanımımız yok. Her bir değere bir kazanım olsa belki daha iyi olabilir.” (Görüşme Kaydı: Figen)

Öneriler Teması içerisinde Şekil 1’de görüldüğü üzere; “yardımcı materyal kullanımı (Kaynak:21, f:39), yöntem-teknik kullanımı (Kaynak:19, f:31), öğretim programı iyileştirme (Kaynak:18, f:23), daha fazla değerler eğitimi (Kaynak:12, f:15), ailenin bilinçlendirilmesi (Kaynak:11, f:14), model olma (Kaynak:6, f:9)” olmak üzere altı alt tema söz konusudur.

Görüşme yapılan öğretmenler *Yardımcı Materyal Kullanımı* alt temasına ilişkin, videolar, eğitici metinler, hikâyeler, afişler, broşürler, vb. olması durumunda daha iyi bir değer eğitimi olacağını söylemektedir. Ayrıca bazı öğretmenler kılavuz kitap ve ders kitaplarının yanında CD’sinin MEB tarafından gönderilmesinin gerektiğini belirtmişlerdir. Diğer taraftan EBA’nın daha işlevsel hale getirilmesi gerektiği ve MEB’in dijital platform benzeri eğitim sitesi hazırlaması gerektiğini savunmaktadırlar.

Fatih Öğretmen: “Morpakampüs’te değerler var. Keşke MEB de Morpakampüs gibi bir şey hazırlayabilse.” (Görüşme Kaydı: Fatih)

Fikret Öğretmen: “Kılavuz kitaplarda konularda değinilecek değerlerin verilmesi uygulaması güzeldi. Rehberlik ve yol göstermek açısından daha iyi olabiliyor. Çünkü unutulabiliyor.” (Görüşme Kaydı: Fikret)

Görüşme yapılan öğretmenler *Yöntem-Teknik Kullanımı* alt temasına ilişkin, değerler eğitiminin öğrencilere açıklayarak, hissettirerek, yaparak-yaşatarak, hikâyelerle, drama yöntemiyle, soru-cevap şeklinde, ikilem yaklaşımıyla, görsellerle destekleyerek ve yöntem-teknik çeşitlendirilerek verilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Zeki Öğretmen: “Çocuklara değerler yaşayarak verilmeli. Değerleri çocukların kendisi bulması lazım. Onu yaşayacak, uygulayacak. Biz sadece rehberlik edeceğiz. Empoze edersek ondan çok verim alamıyoruz.” (Görüşme Kaydı: Zeki)

Zümra Öğretmen: “İkilem olarak değerlerin örneklerle verilmesi gerekir.” (Görüşme Kaydı: Zümra)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *Öğretim Programı İyileştirme* alt temasına ilişkin, değerler eğitimi açısından HBÖP’nda bazı değerlerin yer almadığını ve bu değerlerin de öğretim programına eklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Öğretmenler milli değerlerin öğretim programında az geçtiğini ve daha fazla yer verilmesi gerektiğini, değerlerin sınıf seviyesine göre ve kademeli olarak kazandırılmasının daha uygun olacağını savunmaktadır.

Zümra Öğretmen: “Programda olan değerler yeterli ama yaş büyüdükçe değerlerin sayısının artması lazım.” (Görüşme Kaydı: Zümra)

Figen Öğretmen: “Her bir değere bir kazanım olsa belki daha iyi olabilir.” (Görüşme Kaydı: Figen)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *Daha Fazla Değerler Eğitimi* alt temasına ilişkin, değerler eğitiminin okullarda Hayat Bilgisi dâhil tüm derslerde daha çok yer bulması, üzerinde daha çok durulması, ayrı bir ders olarak okullarda olması gerektiğini söylemişlerdir. Öğretmenler değerler eğitimi ayrı ders olsa bile sınava yönelik olmaktan ziyade uygulamaya dönük olması gerektiğini vurgulamışlardır. Bazı öğretmenler değerler eğitimi üzerine çok yoğunlaştığı zaman ters etki yapabileceğini de vurgulamaktadır.

Zahid Öğretmen: “Bence birkaç saat daha artırılmalı. Bence Hayat Bilgisi dersi artırılarak bu değerlerin ders içindeki yeri daha fazla olmalı. Yeterince, tam anlamıyla yer bulduğunu düşünmüyorum. Çünkü ders saatine onu sıkıştırmak gerekiyor. Ders saati artsa, biraz daha geniş alınsa, daha faydalı olur.” (Görüşme Kaydı: Zahid)

Dilek Öğretmen: “Değerler eğitimi ayrı bir ders olmalı bence. Çocuğa sınava yönelik bir bilgi içerikli ders değil, yaparak-yaşayarak uygulanmalı.” (Görüşme Kaydı: Dilek)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *Ailenin bilinçlendirilmesi* alt temasına ilişkin, değerler eğitimi açısından velilere eğitim verilmesi gerektiğini ve velilerin daha fazla sorumluluk almaları gerektiğini söylemektedir. Aynı zamanda bazı öğretmenler velilerin sosyal medya, internet ve TV kullanımı konusunda çocuklarını daha dikkatli izlemelerini ve kontrolü ellerinden bırakmamaları gerektiğini belirtmektedir.

Fatih Öğretmen: “Birinci sınıfa başlayacak öğrenci velilerinin kurs, seminer gibi bir eğitime alınmasını istiyorum.” (Görüşme Kaydı: Fatih)

Durmuş Öğretmen: “Mutlaka bu konularda ailelerin de eğitilmesi gerektiğini düşünüyorum. Ama öyle basit bir slayt göstermek, beş dakikalık bir video izleyin şeklinde değil. Hakikaten bir eğitimden geçebilirler.” (Görüşme Kaydı: Durmuş)

Görüşme yapılan öğretmenlerin bazıları *Model Olma* alt temasına ilişkin, değerler eğitimi açısından model olmanın oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Model olmanın sadece sınıfta veya okulda öğretmenin görevi olmadığı, toplum içerisinde herkesin bundan sorumlu olduğu görüşü öğretmenler tarafından dile getirilmiştir.

Durmuş Öğretmen: “Çocuklar bunu hayatta görmesi lazım. Serviste giderken bunu görmesi lazım. Eve gittiğinde bunu görmesi lazım. Öğretmen olarak benden bunu alması, görmesi lazım. Bunu görecektir ki hayatına çocuk katabilsin.” (Görüşme Kaydı: Durmuş)

Erkan Öğretmen: “Toplumda bu değerleri genç yaşlı demeden ısrarla ve ısrarla insanlara hatırlatmalıyız. Yani, otobüste yer vermek bizim bir değerimiz, bir kültürümüz. Yaşatılmalı, hatırlatmalıyız bunu. Birileri rahatsız olsa da hatırlatmalıyız. Topluca olmalı. Sadece okul, ev değil. Günlük hayatta da devam etmeli.” (Görüşme Kaydı: Erkan)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerle ilgili nitel analizler yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, öğretmenlerin değerler eğitimi hakkındaki görüşleriyle ilgili veriler; “işlerlik, değerler eğitimi süreçleri, mesleki ve kişisel gelişim, yeterlik, sorun kaynakları, öneriler” olmak üzere altı tema altında gruplandırılmıştır. Bu temalar ilerleyen sayfalarda detaylı olarak tartışılmıştır.

Öğretim programının işlerliği konusunda öğretmenlerin bazıları, HBÖP'nin değerler eğitimi açısından yeterli olduğunu, esas itibarıyla çok sayıda değer ifadesinin yer almasından ziyade az ve öz bir şekilde yer almalarının daha etkili olacağını vurgulamışlardır. Bu görüşler, 2018 HBÖP'ndeki on değerden oluşan kök değerler yaklaşımının öğretmenler tarafından desteklendiğini göstermektedir. Bununla birlikte ilerleyen sınıflarda bahsi geçen on değer için yeterli ve seviyeye uygun olmayacağı, değerlerin sınıf seviyesine göre ve kademeli olarak artırılarak verilmesinin daha uygun olacağı, başka değerlerin de öğretim programlarına eklenmesi gerektiği görüşleri tespit edilmiştir. Bu görüşler, öğretimin basitten karmaşığa, ardı ardına bir sıra izleyerek ve kademeli bir yaklaşımı benimseyerek yapılması gerekliliğinin yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanyazında çalışmamızdaki bulguları destekleyecek şekilde öğretim programlarını değerler eğitimi açısından uygun bulan (Demir, 2007; Sever, 2015; Yiğittir, 2009) veya öğretim programlarının değerler eğitimi açısından yeterli olmadığına, milli değerlere yeterince önem verilmediğine yönelik bulguların olduğu çalışmalara rastlamaktayız (Narin, 2007; Yalar, 2010). Değerlerin kazandırılabilirliği ile ilgili alanyazına bakıldığında, öğrencilerin değerleri kazanamadıklarına yönelik bulguların olduğu görülmektedir (Narman, 2011; Sever, 2015).

Öğretmenlerin çoğunluğu HBÖP'ndeki kazanımlarda değer ifadelerinin yer aldığını belirtmekle birlikte, bazı öğretmenler kazanımlarda doğrudan değerlerin yer almadığını ifade ederek, kazanımlarda değerlerin üstü kapalı verildiğine ve HBÖP'nde değerlerin üzerinde durulması için yönlendirmeler yapılmadığına yönelik görüşler belirtmişlerdir. 2018 HBÖP'nde öğretmenlerin dikkat etmesi gereken hususlar başlığı altında; “...program uygulanırken öğrencilerin değerleri kazanmasına özen gösterilmeli, tüm kazanımlar ilgili değerlerle eşleştirilmeli ve örtük program anlayışından hareketle dersler işlenmelidir” ifadesiyle, aslında öğretmenlere gereken hatırlatma yapılmış olup, doğrudan değerler eğitimi yapılmayacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte, 2018 HBÖP'ndeki birçok kazanımda değer ifadeleri doğrudan geçmekle birlikte, içinde değerleri barındıran kazanımlar da bulunmaktadır. Ayrıca kazanımların açıklama kısımlarında “...okul etkinliklerinde arkadaşlarıyla adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk ve yardımseverlik değerleri çerçevesinde konu ele alınır” gibi ifadelerle kazanımlar değerler ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır (MEB, 2018). Alanyazında çalışmamızı destekleyen ve kazanımların değerleri içerdiğine yönelik çalışmalar mevcuttur (Gülener, 2010; Kalafatçı, 2017).

Öğretmenlerin büyük çoğunluğu, HBDK'larındaki metinleri ve görselleri/resimleri değerler eğitimi açısından uygun bulmaktadır. Bazı öğretmenler HBDK'larındaki metinlerin değerler eğitimi açısından uygun olmadığına, içeriğinin basit kaldığına, metinlerin kısa ve güncel olması gerektiğine yönelik görüş sunmuşlardır. Bununla birlikte 1. sınıf öğretmenleri, HBDK'larında metinlerden ziyade görsellerin ağırlıklı olması gerektiğini belirterek, öğrencilerin okuma yazma bilmedikleri için metinlerin kullanılmadığını belirtmişlerdir. Bazı öğretmenler HBDK'larındaki görsellerin/resimlerin sayısının yeterli olmadığını, mevcut resimlerin hayali olduğunu ve karikatür düzeyinde kalıp gerçek hayatla ilişkisinin zayıf olduğuna yönelik görüşler belirtmişlerdir. Öğretim programlarının ders kitaplarına yeteri kadar yansıtılmadığı veya ders kitaplarının öğretim programlarına değerler bağlamında tam uygun olmadığı ile ilgili alanyazında çalışmamızı destekleyen bir çok çalışma mevcuttur (Aktan ve Padem, 2013; Calp, 2006; Demir ve Demirhan İşcan, 2007; Ecerkale ve Bayrak, 2018; Erbaş, 2021; Güçlü, 2019; Hatay Uçar, 2019; Kahya, 2018; Keskin ve Öğretici, 2013; Kuş ve diğerleri, 2013; Kuzucu, 2018; Külünkoğlu, 2010; Özkan, 2017; Sezer, 2005; Şen, 2008).

Öğretmenlerin büyük çoğunluğu etkinlikleri ve ölçme-değerlendirme bölümlerini değerler eğitimi açısından uygun bulmamaktadır. Öğretmenler etkinlikleri ve ölçme-değerlendirme bölümlerini anlaşılabilirlik, nitelik ve nicelik olarak yetersiz ve eksik görmekle beraber, bu açığı kapatmak için ek kaynaklar ve başka yöntemler kullandıklarına ilişkin görüş belirtmişlerdir. HBDK'larındaki etkinliklerin kazanımlarla örtüşmediği ve amaca tam olarak hizmet edemediği ifade edilmiştir. Ayrıca etkinliklerin uygulamaya dönük ve öğrencilerin yaparak-yaşayarak öğreneceği şekilde planlanması durumunda daha etkili olacağını dile getirilmiştir. Etkinliklerin yapılmasıyla ilgili olarak ders saatlerinin yetersizliğinden söz edilerek uygulama zamanının azlığına dikkat çekilmiştir. Konuyla ilgili Yıldırım'ın (2015) çalışmasında öğretmenlerin çoğu, öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinliklerin HBÖP'nda belirlenen kazanımlara uygun olmadığını belirtmişlerdir. Sever'in (2015) çalışmasında öğretmenler, Hayat Bilgisi dersi kılavuz kitabında belirtilen etkinlikleri aynen uyguladıklarını ve öğrenci çalışma kitabındaki etkinliklerin değerleri kazandırmak için yeterli olduğunu ve ek etkinliklere gerek duyulmadığını ifade etmişlerdir. İnal (2010) çalışmasında öğretmenlerin HBDK'ları hakkında genel olarak olumlu tutuma sahip olmalarına karşın, ölçme-değerlendirme bölümleri ile ilgili olumlu görüşlerinin olmadığı tespit etmiştir.

Öğretmenler değerler eğitiminde; canlandırma, oyunla öğretim, drama, soru-cevap, düz anlatım, tartışma, şarkıyla öğretim, bilgisayar destekli öğretim, resim yorumlama gibi yöntem ve teknikleri kullandıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte bazı öğretmenler Hayat Bilgisi derslerinde değerlerin öğrencilere öğretilmesinin, dayatılmasının veya empoze edilmesinin yerine hissettirerek, yaparak-yaşayarak öğretilmesinin üzerinde durmuşlardır. Alanyazında benzer yöntem ve tekniklerin kullanıldığına yönelik tespitler bulunmaktadır (Kurtdebe Fidan, 2009; Mutluer, 2015; Orhan, 2013). Değerler "öğretilmeli mi? yoksa hissettirilmeli mi?" sorusu değerler eğitimi alanında tartışılan bir konudur. Değerlerin doğrudan öğretildiği değer telkini, değerlerin bireylerin kendileri tarafından içselleştirildiği değer açıklama, değer analizi, ahlaki muhakeme yaklaşımları bu tartışmanın ürünleridir (Meydan, 2014). Diğer taraftan öğretmenler her ne kadar değerlerin öğrencilere hissettirilerek kazandırılması gerektiğini söylemiş olsalar da, uygulamada öğretmenler daha çok değerleri doğrudan öğretmektedir (Akbaş, 2009; Erbaş ve Başkurt, 2020; Ersoy ve Şahin, 2012; Kaya ve diğerleri, 2018; Yiğittir, 2009). Bununla birlikte değerlerin daha iyi anlaşılması, içselleştirilmesi ve davranış haline dönüşmesi için, adil topluluk okulları ve karakter eğitimi gibi bütüncül yaklaşımların savunduğu, farklı yaklaşımların bir arada ve daha sık kullanılması görüşü önerilmektedir (Kaya ve diğerleri, 2018; Kirschenbaum, 2000; Meydan, 2014).

Öğretmenlerin bazıları Hayat Bilgisi derslerinde önceki yıllarda uygulanan ayın değeri uygulamasının yararlı olduğunu, öğretmeni ve öğrenciyi değer eğitimi açısından aktif tuttuğunu ve uygulamanın devam etmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte ayın değeri uygulamasının etkili olmadığını, formalite olarak bir pano, kâğıt ve rapor üzerinde kaldığını, ayrıca bu gibi

uygulamaların sürekli değişmesinin olumsuz bir durum olduğunu belirtilmişlerdir. 2018 HBÖP’nda değerler eğitiminin örtük program anlayışı ile veriliyor olması (MEB, 2018), değerlerin doğrudan verildiği ayın değeri uygulamasıyla yaklaşım olarak çalışmaktadır. 1995 yılında Alabama’daki okullarda başlanan haftanın değeri uygulamasının öğrencilerin davranışlarını iyileştirdiği; disiplin problemleri, şiddet ve cinsel istismar gibi olumsuzlukların azalmasında etkili olduğu belirlenmiştir (Davidso ve Stokes, 2001). Sonuç olarak ayın değeri etkinliğinin verimli bir şekilde okullarda uygulanması durumunda faydalı olacağı ön görülebilir.

Öğretmenlerin bazıları Hayat Bilgisi derslerindeki değerler eğitiminde bilgisayar, projeksiyon cihazı, çizgi film, eğitim siteleri, hikaye kitapları, akıllı tahta, vb. materyalleri aktif olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Değerler eğitiminde yardımcı materyal olarak kullanacakları akıllı tahtalarının olmamasının, internet erişiminin kısıtlı olmasının ve gerekli materyalin okulda bulunmamasının eksiklik olduğunu belirtilmiştir. Ayrıca öğretmenler, kılavuz kitap uygulamasının değerler eğitimi açısından faydalı olduğunu ve öğretmenlere rehberlik ettiğini belirtmişlerdir. Bazı öğretmenler yardımcı ders materyalinin hazırlanması, taşınması ve kurulum aşamalarının meşakkatli olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bu ifadeler öğretmenlerin eğitim-öğretim sürecindeki tükenmişliklerini ve isteksizliklerini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. Halbuki öğretme-öğrenme sürecinin etkili ve kalıcı olması bakımından öğretim materyallerinin önemi büyüktür. Bilginin sunulmasında ne kadar çok duyu organına hitap ediliyorsa, öğrenme ortamı o derece zenginleşecek, öğrenme süresi kısalacak ve öğrenme o oranda artacaktır (Aydemir, 2011).

Öğretmenlerin çoğu değerler eğitiminin kesinlikle olması gerektiğini belirterek, değerlerin hayatın özünü oluşturduğunu, öğretim programlarında değerler eğitimi vurgusunun olmadığı zamanlarda bile değerler eğitime önem verdiklerini, okullarda öğretimden çok değerler eğitiminin önemli olduğuna yönelik görüşler belirtmişlerdir. Bununla birlikte bazı öğretmenler, değerler eğitimi bir külfet olarak görerek zaman ayıramayacaklarına dair görüş belirtmişlerdir. Bu görüş aslında değerler eğitiminin zorunlu olarak okullarda yapılması gerekliliğini ortaya koyan bir konudur. Çünkü öğretmenler kendilerini zorunlu ve sorumlu hissetmedikleri takdirde değerler eğitimi tam manasıyla vermeleri mümkün olamayabilir (Syah, 2017). Bozdaş (2013) çalışmasında, sınıf öğretmenlerinin öğretmenlik mesleğine adanmışlık düzeyleriyle değerler eğitimi uygulama düzeyleri arasındaki ilişkinin yüksek olduğunu, mesleğine adanmışlık düzeyleri düşük öğretmenlerin ise zamandan ve uygun olmayan şartlardan şikâyet ettiklerini ve bu nedenlerden dolayı uygulamada yetersiz kaldıklarını belirlemiştir. Bu bakımdan, değerler eğitimi külfet olarak gören ve gönüllü olarak bu eğitimi yapmak istemeyen bir öğretmenin etkili olamayacağı öngörülebilir.

Bazı öğretmenlerin, Hayat Bilgisi derslerindeki değerler eğitiminin sorumluluğunun kendilerine bırakılması görüşünü desteklediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte bazı öğretmenler, Hayat Bilgisi derslerindeki değerler eğitiminin öğretmenlere bırakılmasının herkesin aynı hassasiyette olmayacağı sebebiyle sorunlar doğurabileceğini, bu sebeple belirli bir standardın ve öğretmenlere kılavuzluk yapacak yönlendirmelerin olması gerektiğini belirtmişlerdir. Çengelci ve diğerleri (2013) çalışmalarında, okul ortamında programda yer alan birçok değere rağmen, öğretmenler en çok sevgi, saygı, hoşgörü, dayanışma ve sorumluluk değerleri üzerinde durmuşlardır. Bu da öğretmenlerin hassasiyetleri ve tutumlarına göre değer eğitiminin şekillenebileceğini göstermektedir. Comenius, John Locke, Kirshenbaum gibi birçok eğitimci okullarda öğretimden ziyade eğitime, değerlere, fazilete önem verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Fakat son yüzyılda değerler eğitiminin okullardaki ve öğretim programlarındaki varlığı, inişli çıkışlı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Keskin, 2008; Köylü, 2016). Buna göre değerler eğitiminin durumu bireylerin, kurumların, eğitim politikalarının, devletlerin, vb. yaklaşımına göre değişiklik göstermektedir. Bu durum, öğretmenler arasında da aynı doğrultuda bulunmaktadır. Dolayısıyla öğretmenlerin değerler eğitimine bakış açısı, tutumu,

yaklaşımı, önemsemesi, gerekliliğine olan inancı gibi faktörler, okullardaki değerler eğitiminin verimliliğini de etkilemektedir.

Öğretmenlerin çoğu değerler eğitiminin ailede ve okul öncesi dönemde başlaması gerektiğini, böylece değerlerin daha kalıcı olacağını söylemişlerdir. Bununla birlikte bazı 1. sınıf öğretmenleri okulun ilk aylarında öğrencilerin okuma yazmayı öğreninceye kadar Hayat Bilgisi dersinin ve değerler eğitiminin verilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Diğer taraftan öğretmenler, değerler eğitiminin bir ders olarak görülmemesi gerektiğini belirterek, bu eğitimin her yerde ve her koşulda yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu manada bireylerin gelişimindeki kritik döneme vurgu yapılarak, okul öncesi dönemde ve ilkökul döneminde çocukların değerleri kazanması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Benzer şekilde Yiğittir'in (2009) çalışmasında da, öğretmenlerin çoğunluğu değerler eğitiminin okul öncesi dönemde başlaması gerektiğini belirtmişlerdir.

Öğretmenler Hayat Bilgisi derslerinde değerler eğitimi açısından ölçme-değerlendirme yapmadıklarını veya yapılmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte bazı öğretmenler Hayat Bilgisi derslerinde değerler eğitimi açısından ölçme-değerlendirmeyi öğrencilerin davranışlarını gözlemleyerek, kitaptaki ölçme-değerlendirme bölümlerini yaparak, dijital platformları kullanarak yaptıklarını belirtmişlerdir. Bireylerin değer yargılarının ölçülemeyeceği, ancak değerler hakkındaki görüşlerini ortaya koyacak sorularla bazı çıkarımların yapılabileceği gerçeği göz önüne alındığında, öğrencilerin davranışlarının gözlenmesi daha gerçekçi sonuçlar verebilecektir.

Öğretmenlerden bazıları değerler eğitimiyle ilgili olarak düzenlenen seminerlere mümkün olduğunca katılmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte seminerlere katılmadıklarını söyleyen, seminerleri faydalı bulmayan, seminerleri külfet olarak gören ve seminer verenleri yetkin bulmayan öğretmen görüşleri de karşımıza çıkmaktadır. Öğretmenlerin yarından fazlası, değerler eğitimiyle ilgili kendilerini geliştirmek ve içeriğindeki bilgilerden faydalanmak için kitaplardan ve makalelerden yararlandıklarını belirtmişlerdir. Benzer şekilde Yazar Kaptan'ın (2015) çalışmasında öğretmenler, değer öğretimi konusundaki mevcut bilgilerini kaynak kitaplardan edindiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler değerler eğitimiyle ilgili olarak internet ortamını kullandıklarını ve ilgili sitelerden faydalandıklarını belirtmişlerdir. Günümüzde değerler eğitimi ile ilgili birçok profesyonel internet sitesi bulunmaktadır. Bu sitelerin içeriğinde değerler eğitimi ile ilgili farklı eğitim kademelerine yönelik kitap, etkinlik, materyal, hikâye, masal, film, vb. bulunmaktadır. Fakat görüşmeler sırasında sadece bir öğretmenin konu hakkında konuşması, öğretmenlerin bu sitelerin varlığından çok da haberdar olmadıklarını göstermektedir. Öğretmenler değerler eğitimi noktasında öğretmen arkadaşları, rehber öğretmenler ve STK'lar ile işbirliği içerisinde olduklarına dair görüş belirtmişlerdir. Böylece hem kendi mesleki gelişimlerini sağlamakta hem de değerler eğitimi noktasında öğrencilere daha çok faydalı olmaktadırlar. Konuyla ilgili alanyazına baktığımızda benzer yaklaşımın olduğu görülmektedir (Çengelci ve diğerleri, 2013; Merter ve Bozkurt, 2014).

Öğretmenlerin çoğu değerler eğitimi konusunda kendilerini iyi bir model olarak görmekte ve kendilerinin yapmadıklarını öğrencilerden istemediklerini söylemektedir (Merter ve Bozkurt, 2014; Sezer, 2008; Yazar Kaptan, 2015). Diğer taraftan öğretmenlerin model olma kavramını sınıf içerisindeki adaleti sağlamayla ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Model olma hususunda kendilerini eksik gören, öğrencilerin öğretmenlerini model almadıkları için öz güvenlerinin azaldığına yönelik öğretmen görüşleri de mevcuttur. Albert Bandura tarafından ortaya konulan sosyal bilişsel kurama göre model alma ve taklit kavramı değerler eğitimi açısından önem arz etmektedir. Bu kurama göre birey başkasının davranışlarını gözlemleyerek kendine bu davranışı alabilir veya bu davranıştan etkilenebilir. Sonuçları olumlu olan ve ödüllendirilen davranışlar genellikle gözlemci tarafından model alınır. Davranış sonuçlarının bilinmediği durumlarda ise modelin statüsü, tanınırlığı ve sevilme

durumu ortaya çıkar. Bu durumda genellikle tanınan, sevilen ve saygı duyulan kişilerin davranışları model alınmaktadır (Köylü, 2016; Senemoğlu, 2018). Çocuklar dünyaya geldiği andan itibaren anne-baba, yakın çevre daha sonra ise eğitim ortamlarındaki öğretmenlerini gözlemlemektedir. Öğretmenlerin davranışları, anlatıp öğrettiklerinden daha etkili olabilmektedir. Öğretmenler, öğrenciler tarafından model alınarak gözlemlendiklerinin bilincinde olarak, iyi birer model olmaları gerekmektedir.

Değerler eğitiminde sorun teşkil eden durumlar en az dile getirilenden en çok dile getirilene doğru; “öğretim programı, ders süresi, okul, öğretmen tutumları, toplum-çevre, iletişim araçları-sosyal medya, aile” olarak sıralanmaktadır. Öğretmenler öğrencilerin değerleri kazanmasının önündeki en büyük engelin aile, ardından ise iletişim araçları-sosyal medya olduğunu dile getirmişlerdir. Berkant ve diğerleri (2014), değer eğitimine yönelik olumsuzlukların kaynağının en çok öğrenciler ve aileler, en az ise medya ve öğretmenler olduğunu tespit etmiştir. Mutluer (2015), değer eğitimi zorlaştıran faktörleri; öğretmen, öğrenci, aile, eğitim sistemi ve ders kitabı olarak ortaya koymuşlardır. Curwin ve diğerleri (2008), olumsuz öğrenci davranışlarının nedenlerini okul içi ve okul dışı olarak tasnif etmektedir. Okul dışı davranış problemlerinin sebepleri; toplumsal şiddet, medyanın etkileri, ben nesli, güvenli bir aile ortamının olmaması, zor mizaç olarak sıralanmaktadır. Okul içi davranış problemlerinin sebepleri; öğrencinin sıkılması, güçsüzlük, belirsiz sınırlar, öğrenci onuru üzerine yapılan saldırılar olarak sıralanmaktadır.

Öğretmenlerin çoğunluğu aile tutumlarını değerler eğitimi olumsuz yönde etkileyen sorunlar arasında görmektedir. Ailelerin ilgisizliği, parçalanmışlık durumları, korumacı aile yaklaşımları ve ailelerin değer yargıları gibi faktörlerin okuldaki değer eğitimi etkilediğine dair görüşler tespit edilmiştir. Öğretmenlerin değerler eğitimindeki en önemli sorunun aile olduğunu söylemesi dikkat çekicidir. Ailelerin toplumun yapıtaşı olması ve ahlaki davranışlarının olumlu olduğu durumda toplumsal ahlaki davranışların da olumlu olacağı varsayıldığında, öğretmenlerin belirttiği mevcut sorun değerler eğitimi açısından oldukça önemlidir. Çocuğa ilk örnek olan ve onu ilk şekillendiren aile kurumunun değerler eğitimi noktasındaki sorumluluğu oldukça fazladır. Diğer taraftan aileler, okullarda öğretilen olumlu davranışları ve değerleri okul dışında da devam ettirebilmeli ki, bu değerler ve davranışlar kalıcı olsun. Aksi takdirde ailenin ve okulun kazandıramadığı değerleri çocuğun yanlış kaynaklardan, yanlış bir şekilde öğrenme ihtimali olabilmektedir. Sonuçta okul çağına gelen bir çocuk belli değer ve davranış sistemlerini öğrenmiş halde okula başlamaktadır. Öğretmenler ise öğretim programlarında yer alan ve derslerde konu edilen değerleri çocuklarda var olan değerler sisteminin üzerine inşa etmektedir. Bu açıdan değerler eğitiminde ailenin rolü, değerlerin temellerinin atıldığı yer olması noktasında oldukça önemlidir (Çetin ve Çağlayan, 2018).

Alanyazındaki çalışmalarda öğretmenler, ailelerin değer eğitimindeki rollerinin öneminden bahsederken, aynı zamanda ailelerin sosyo-ekonomik koşulları, eğitim düzeyleri gibi faktörlerin düşüklüğünün çocukların değer kazanımında engelleyici olduklarını belirtmişlerdir (Baydar, 2009; Berkant ve diğerleri, 2014; Çengelci, 2010; Kurtulmuş ve diğerleri, 2014; Sever, 2015; Yalar, 2010; Yiğittir, 2009). Öğretmenler, öğretim programları ve dersler aracılığıyla kazandırmaya çalıştıkları değerlerin, ailedeki değer yapısıyla örtüşmemesinden kaynaklı sorunlara da değinmişlerdir. Bazı öğretmenler parçalanmış veya bölünmüş aile yapılarının değerler eğitimi hususunda sorun teşkil ettiğini belirtmişlerdir. Bu tespitler, aile kurumundaki bir boşluğun veya eksikliğin değerlerin kazandırılmasını olumsuz yönde etkilediğini ve bu konuda ailenin önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır. Anne baba sevgisinden mahrum kalan çocuğun diğer ihtiyaçları giderilse bile, dokunma ve sevmeye ihtiyacı doyurulmadığı için psikolojik açıdan tutarsız davranışlar sergileyebileceği belirtilmektedir (Aydın, 2011). Avcı (2010), parçalanmış aile, boşanma, ölüm ve terk nedeniyle ebeveynlerden birinin olmayışı okuldaki şiddetin oluşumunda önemli bir etken olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda okuldaki şiddet eylemlerinin en önemli nedenlerinden birisini ailede

yeterli eğitimin verilmemesi ve ailede şiddete şahit olma olduğunu ortaya koymuştur. Bu sebeple aile yapısının ve aile birliğinin değerler eğitimi üzerindeki etkisi oldukça önemli bir konudur.

Öğretmenlerin çoğunluğu internet, TV ve sosyal medyadaki içeriklerin değerler eğitimi olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Öğretmenler, öğrencilerde görülen davranış bozuklukları, şiddet, zorbalık, bencillik gibi olumsuzlukların bilhassa iletişim araçları ve sosyal medya tarafından artırıldığını savunmakta ve ailelerin izledikleri programlara dikkat etmediklerini söyleyerek aileleri suçlamaktadırlar. Günümüzde neredeyse her çocuk iletişim araçları ve sosyal medyanın etkisiyle yetişmektedir. Bu sebeple uzmanlar teknolojik imkânların nasıl kullanılması gerektiği hususunda tavsiyelerde bulunmakta ve teknolojik içeriğin aileler ve ilgili kurumlar tarafından takip edilmesi ve uygunsuz içeriklerin kısıtlanması gerektiğini önermektedir (Arnas, 2005; Coşkun Keskin ve Serttaş, 2018; Johnson, 2004; Karan, 2006; Köylü, 2016; Tuncer, 2000; Turan ve Nazıroğlu, 2016). Konuyla ilgili alanyazında, medyanın değerler eğitimi açısından önemli bir sorun teşkil ettiği, değer öğretiminde okulun, öğretmenin ve eğitim-öğretimin etkisini azalttığı, medyanın değerler öğretiminin etkili biçimde yürütülmesini çok büyük oranda olumsuz etkilediği belirtilmektedir (Baydar, 2009; Cebeci, 2005; Çengelci, 2010; Kaymakcan ve Meydan, 2011; Köylü, 2016; Kurtdede Fidan, 2009; Kurtulmuş ve diğerleri, 2014; Orhan, 2013; Yalar, 2010; Yarar Kaptan, 2015; Yiğittir, 2009). Dolayısıyla iletişim araçları ve sosyal medyanın olumsuz etkisini göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu sebeple çocukların bilinçlendirilmesi, medya bağımlılığından, istek ve arzularının esiri olmalarından kurtarılıp, medya kullanımı konusunda bilinçli, prensipli, otokontrol sahibi ve değerlerine sahip çıkan bireyler olarak yetiştirmeleri lüzumu ortadadır (Nacaroğlu, 2018).

Öğretmenlerin bazıları toplum ve çevrenin değerler eğitimi üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu vurgulamışlardır. Değerler eğitimi çerçevesinde okulda öğretilenlerin daha sonra çevrenin etkisiyle bozulduğuna ve değerlerin yozlaştırıldığına yönelik öğretmen görüşleri mevcuttur. Sosyal çevreden değerlerin etkilenme süreci okula göre daha uzun sürelidir. Çocukların çevrelerinin ve sosyal yaşamlarının giderek genişlemesiyle çevreden etkilenme düzeyleri de bu oranda artmaktadır. Bandura'nın sosyal bilişsel kuramına göre bireyler, model alma ve taklit yoluyla birçok davranış kazanabilmektedir (Senemoğlu, 2018). Bu bağlamda çocuğun toplumda karşılaştığı değerler ile okulda ve evdeki değerlerin örtüşmesi oldukça önemlidir. Birey, aile ve okuldan olumlu davranışlar kazanırken, sosyal çevreden istenmeyen davranışlar da kazanabilir. Alanyazında okulda verilen değerler eğitiminin sosyal çevrede pekişmediğine yönelik pek çok görüş mevcuttur (Avcı, 2010; Yalar, 2010; Yarar Kaptan, 2015; Yiğittir, 2009). Bu çerçevede, çocuklar toplumdan ayrı düşünülemezine göre, toplumda yaşanan değer yozlaşmaları yeni nesilleri olumsuz yönde etkileyecektir (Çengelci, 2010; Sever, 2015; Ünal ve Yılmaz, 2018; Yiğittir, 2009). Bu sebeple, değerler eğitimi sadece okula bırakılmadan, toplumun her kesimi tarafından dikkate alınarak, geleceğin yetişkinlerine model olunmalıdır.

Değerler eğitimine önem veren ve bu konuda çalışan öğretmenlerin meslektaşları tarafından dışlandığına yönelik öğretmen görüşleri bulunmaktadır. Bazı öğretmenler değerler eğitimi ile ilgili çalışmalar yaptıklarında diğer öğretmenler tarafından çağdışı, siyaset yapmakla ve tutuculukla suçlandıklarını belirtmişlerdir. İnsan olmanın bir gereği olan değerleri kazandıracak olan öğretmenlerin böylesi olumsuz yaklaşımlar sergilemeleri oldukça düşündürücüdür. Dolayısıyla bu durum, öğretmen tutumlarının değerler eğitiminde doğrudan olumlu veya olumsuz etkisinin olduğunun da bir göstergesidir. Berkant ve diğerleri (2014), öğretmenlerin değerler eğitimi ile ilgili destek görmemelerinin, öğretmenlerdeki tepkilerin tutarsızlığının ve değerleri önemsememelerinin değer eğitiminde olumsuzluklara yol açtığını belirtmişlerdir. Yine aynı çalışmada, öğretmenlerin değerler eğitimi konusunda yeterli bilgilerinin olmamasının, okullarda verilen değerler eğitiminin etkili olacağına inanmamalarının ve değerler eğitimi önemsiz görmelerinin birer sorun teşkil edeceği belirtilmiştir.

Öğretmenler değerler eğitimi ile ilgili yardımcı materyal olarak videolar, eğitici metinler, hikâyeler, afişler, broşürler, vb. kullanılması durumunda değer eğitiminin daha verimli olacağını söylemektedir. Konuyla ilgili bazı öğretmenler kılavuz kitap ve ders kitaplarının yanında yardımcı materyal olarak CD'lerin MEB tarafından gönderilmesinin gerektiğini belirtmişlerdir (Merter ve Bozkurt, 2014; Yalar, 2010). Bilindiği gibi MEB, 2018-2019 eğitim-öğretim dönemine kadar ilkokullarda kılavuz kitap uygulaması yapmıştır. Öğretmenler, belirtilen dönemde son verilen bu uygulamanın devam etmesini ve yardımcı materyal CD'leri gönderilmesini talep etmektedir. Aslında öğretmenler değerler eğitimi desteklemek için birçok kaynağa erişebilmektedir. Fakat kaynakların tek ve güvenilir bir makam olarak gördükleri MEB tarafından hazırlanıp gönderilmesi talep edilmektedir.

Öğretmenler değerler eğitiminin öğrencilere açıklayarak, hissettirerek, yaparak-yaşayarak, hikâyelerle, drama yöntemiyle, soru-cevap şeklinde, ikilem yaklaşımıyla, görsellerle destekleyerek verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Öğretmen önerileri genel olarak değerlendirildiğinde, öğrenciyi merkeze alan ve öğrencinin aktif olduğu yöntemlerin kullanılması ve değerlerin öğrencilerin kendileri tarafından öğrenilmesi gerektiğini savunan yaklaşımları kapsamaktadır (Çengelci ve diğerleri, 2013). Değerlerin psikolojik ve bilişsel yönü olmakla beraber, davranışsal yönünü göz önüne aldığımızda öğrencilerin değerleri uygulayarak, yaparak-yaşayarak öğrenmeleri oldukça önemlidir (Carreras ve diğerleri, 2006). Değerler eğitimi somutlaştıran, Edgar Dale'nin yaşantı konisi bağlamında birden çok duyu organına hitap edebilen yaklaşım, yöntem ve teknikler kullanmak, değerler eğitiminin kalıcılığı için yol göstericidir (Berkant ve diğerleri, 2014; İbiş, 2017).

Öğretmenler değerler eğitiminin okullarda Hayat Bilgisi dersi dâhil tüm derslerde daha çok yer bulması ve üzerinde daha fazla durulması gerektiğini söylemişlerdir. Bazı öğretmenler, değerler eğitiminin ayrı bir ders olarak okullarda olmasını istemektedir. Bununla birlikte öğretmenler değerler eğitiminin ayrı ders olsa bile sınava yönelik olmaktan ziyade uygulamaya dönük olması gerektiğini vurgulamışlardır. Alanyazın ele alındığında; değerler eğitiminin ders olarak üniversitelerin bazı bölümlerinde yer aldığı görülmekle birlikte, öğretmen adayları eğitim fakültelerinde değerler eğitiminin yeterli olmadığını ve lisans düzeyinde ders olması gerektiğini düşünmektedir (Merter ve Bozkurt, 2014). Çalışmamızda belirtilen görüşlere paralel olarak Kurtulmuş ve diğerleri'nin (2014) çalışmalarında da öğretmenler, ilkokul seviyesinde değerler eğitimi ile ilgili ayrı bir dersin olmasını istemektedirler.

Öğretmenler değerler eğitimi açısından velilere eğitimler verilmesi gerektiğini ve velilerin daha fazla sorumluluk almaları gerektiğini söylemektedir. Aile eğitimi günümüzde birçok alanda yapılmaktadır. Aile eğitiminin ebeveyn, çocuk, öğretmen ve okul yaşantısı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu bilinmektedir. Alanyazında velilerin değerler eğitimi konularında bilgilendirilmeleri amacıyla seminerler, konferanslar, eğitimler verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Bahçe, 2010; Çengelci, 2010; Sever, 2015; Yalar, 2010). Çocukların olumlu davranışlar sergilemesinde en önemli unsur, çocuğun ailesi ve yakın çevresidir. Bu unsurların çocuğa rol model olmaları ve çocuğu desteklemeleri önem arz etmektedir. Okulda kazandırılması amaçlanan değerlerin eğitim ortamlarında, ailede, toplumda desteklenmesi gerekmektedir (Çengelci ve diğerleri, 2013). Tabi ki bunun için aile kurumunun daha bilinçli, donanımlı, kendini geliştiren, değerler eğitimi açısından daha duyarlı olması gerekmektedir (Çetin ve Çağlayan, 2018; Köylü, 2016). Bu tespitlerden değer edinme sürecinin aileden başlanması gerektiği, bu hususta ilk sorumlunun aile olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Zira anne babanın kişilik yapıları, çocuk yetiştirme tutumları, çocuğa yaklaşım tarzları, çocuğu doğal olarak etkilemektedir. Bu nedenle anne babalar çocuklarını yetiştirmeye öncelikle kendilerini yetiştirmeye başlamalıdır. Anne babalar ne kadar eğitilmiş ve bilgili olurlarsa o oranda çocuklarına daha fazla faydalı olabileceklerdir (Çağdaş, 2007).

Sonuç olarak; öğretmenler genel manada değerler eğitimi noktasında kendilerini yeterli ve iyi birer model olarak görmektedir. Öğretmenler, değerler eğitiminin önündeki en önemli engelin, ailenin değer yargılarının değerler eğitimi ile uyuşmaması ve iletişim araçları-sosyal medyanın değerler eğitiminin etkililiğini azaltması olarak görmektedir. Öğretmenler değerler eğitiminin oldukça önemli olduğunu belirterek, daha fazla uygulama yapılması gerektiğini, etkinlik, görsel ve diğer araç-gereç yönünden desteklenmelerini istemektedir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda birtakım öneriler geliştirilmiştir. Bu önerileri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

1. Ayın değeri uygulaması, kırtasiyecilik ve formalitede kalma problemini önlemeye yönelik tedbirler alınarak, tekrar uygulamaya konulabilir.
2. Değerler eğitimi desteklemek amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlar ile işbirliği yapılarak, ailelere eğitimler ve seminerler verilebilir.
3. İletişim araçları ve sosyal medya ortamlarının olumsuz yayınlarından öğrencileri korumak için önlemler alınmalıdır. Bu kapsamda gerçekleştirilecek etkili bir medya rehberliği ve medya okuryazarlığı öğrencilerin bilinçlenmelerini sağlayabilir.
4. Öğretmen ve öğretmen adaylarına öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerler, bu değerlerin öğretiminde kullanılacak yaklaşımlar, yöntem ve teknikler hakkında eğitimler verilebilir.
5. Okullar ve öğretmenler değer öğretiminde kullanılacak CD, film, çizgi film, vb. öğretim materyalleri açısından desteklenebilir.

Çıkar Çatışması ve Etik Bildirimi

Yazarlar, aralarında çıkar çatışması bulunmadığını ve tüm araştırmacıların çalışmaya katkı sunduğunu beyan etmiştir. Yazarlar tüm etik kurallara uyduklarını bildirmiştir. Bu araştırma için İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'ndan (12/09/2018-245319) etik izin alınmıştır.

Kaynakça

- Akbaş, O. (2009). İlköğretim okullarında görevli branş öğretmenlerinin değer öğretimi yaparken kullandıkları etkinlikler: 2004 ve 2007 yıllarına ilişkin bir karşılaştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 403-414.
- Aktan, O. ve Padem, S. (2013). İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan okuma metinlerinde yer alan değerler. *Asya Öğretim Dergisi*. 1(2), 44-55.
- Apriani, A. N., Sari, I. P. ve Suwandi, I. K. (2017). Pengaruh living values education program (LVEP) terhadap penanaman karakter nasionalisme siswa SD dalam pembelajaran tematik. *Jurnal Taman Cendekia*, 1(2). 102-112. <http://dx.doi.org/10.30738/tc.v1i2.1947>
- Arnas, Y. A. (2005). 3 - 18 yaş grubu çocuk ve gençlerin interaktif iletişim araçlarını kullanma alışkanlıklarının değerlendirilmesi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(4), 59-66.
- Avcı, A. (2010). Aile yapısı ve atmosferinin okul şiddetine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(19), 7-52.
- Avcı, N. (2007). *Toplumsal değerler ve gençlik*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aydemir, H. (2011). *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programı etkinliklerinin uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Elazığ, Fırat Üniversitesi.
- Aydın, M. Z. (2011). *Ailede ahlak eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bahçe, A. (2010). *Hayat bilgisi öğretiminde değerlerin kazandırılma düzeylerinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya, Selçuk Üniversitesi.
- Baydar, P. (2009). *İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler programında belirlenen değerlerin kazanım düzeyleri ve bu süreçte yaşanan soruların değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adana, Çukurova Üniversitesi.
- Berkant, H. G., Efendioğlu, A. ve Sürmeli, Z. (2014). Değerler eğitimine yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Studies*, 9(5), 427-440. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6732>
- Bozdaş, Ş. (2013). *Öğretmenlerin mesleklerine adanmışlık düzeyleri ile değerler eğitimi uygulama düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara, Hacettepe Üniversitesi.
- Calp, Ş. (2006). *Üçüncü sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerle ilgili soru ve etkinliklerin 1981 ve 2005 tarihli Türkçe programlarında yer alan davranışlar ile kazanımlara uygunluğunun karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzurum, Atatürk Üniversitesi.
- Carreras, L., Eijo, P., Estany, A., Gómez, M. T., Guich, R., Mir, V., Ojeda, F., Planas, T. ve Serrats, M. G. (2006). *Como educar en valores: materiales, textos, recursos, técnicas*. Madrid: Narcea.
- Cebeci, A. (2005). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde ahlaki değerlerin eğitimi ve öğretimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa, Uludağ Üniversitesi.
- Coşkun Keskin, S. ve Serttaş, N. (2018). Okul öncesi öğrencilerinin görsellerinde sevgi değeri. Meydan, H. (Ed.). *Toplumsal bütünleşmede değerler ve eğitimi. III. uluslararası değerler eğitimi kongresi (Bildiri kitabı)*. Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Curwin, R. L., Mendler, A. N. ve Mendler, B. D. (2008). *Discipline with dignity: New challenges, new solutions*. Association for Supervision and Curriculum Development. ERIC, Document Reproduction Service, No: ED509140.
- Çağdaş, A. (2007). *Anne - baba - çocuk iletişimi*. Konya: Eğitim Akademi Yayınevi.
- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin bir durum çalışması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.
- Çengelci, T., Hancı, B. ve Karaduman, H. (2013). Okul ortamında değerler eğitimi konusunda öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 33-56.
- Çetin, İ. ve Çağlayan Ö. (2018). Aşık tarzı edebiyat geleneği ürünlerinde dostluk, dürüstlük, öz denetim, vatansızlık, yardımseverlik değerleri. Meydan, H. (Ed.). *Toplumsal bütünleşmede değerler ve eğitimi. III. uluslararası değerler eğitimi kongresi (Bildiri kitabı)*. Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Davidso, L. ve Stokes, L. C. (2001). Educators' perceptions of character education. Paper presented at the mid - south educational research associaticm regional meeting. ERIC, Document reproduction service, No: ED461923.
- Dilmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Konya, Selçuk Üniversitesi.

- Demir, K. ve Demirhan İşcan, C. (2007, 15 - 17 Kasım). Hayat bilgisi dersinde değerler ve değerler eğitimi. 1. Ulusal İlköğretim Kongresi. Ankara.
- Demir, S. (2007). *İlköğretim okulu hayat bilgisi dersi programının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi (Kayseri İli Örneği)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Malatya, İnönü Üniversitesi.
- Dolph, K. ve Lycan, A. (2008). Moral reasoning: A necessary standard of learning in today's classroom. *Journal of Cross-Disciplinary Perspectives in Education*, 1(1), 13-19.
- Ecerkale, N. ve Bayrak, Ö. (2018). Türkçe 7. sınıf ders kitabındaki metinlerin değerler bağlamında incelenmesi. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 4(2), 277-287.
- Erbaş, A. A. (2021). Sosyal bilgiler öğretim programındaki değerlerin sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 23-40. doi: 10.48146/odusobiad.779737
- Erbaş, A. A. ve Başkurt, İ. (2020). Sınıf öğretmenlerinin hayat bilgisi derslerinde kullandıkları değerler eğitimi yaklaşımları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 926-941. doi: 10.17679/inuefd.704600
- Ersoy, F. ve Şahin, T. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1535-1558.
- Güçlü, H. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Rize, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Gülener, S. (2010). *Hayat bilgisi dersi öğretim programına ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi (Şanlıurfa ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan, Erzincan Üniversitesi.
- Hatay Uçar, F. (2019). *İlkokul Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarında değerler eğitimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hatay, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- İbiş, E. (2017). *Değerler eğitimi temelli yaratıcı drama programının 5 - 6 yaş çocuklarının sosyal becerilerinin gelişimine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- İnal, F. N. (2010). *İlköğretim 3. Sınıf hayat bilgisi ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya, Selçuk Üniversitesi.
- Johnson, S. (2004). *Keep your kids safe on the internet*. New York: McGraw Hill.
- Kahya, A. (2018). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin değerler eğitimi bakımından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uşak, Uşak Üniversitesi.
- Kalafatçı, Ö. (2017). *Hayat bilgisi dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi (Ordu ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ordu, Ordu Üniversitesi.
- Kara, B. (2017). *İlkokul ve ortaokullarda değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uşak, Uşak Üniversitesi.
- Karan, G. (2006). *Anne babalar için internet rehberi*. İstanbul: Epsilon.
- Kaya, U., Çakır, B. ve Şalçı, Z. (2018). Din kültürü ve ahlak bilgisi 4-8. sınıf ders kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. Meydan, H. (Ed.). *Toplumsal bütünleşmede değerler ve eğitimi. III. uluslararası değerler eğitimi kongresi (Bildiri kitabı)*. Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2011). Din kültürü ve ahlak bilgisi programları ve öğretmenlerine göre değerler eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(21), 29-55.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul, Marmara Üniversitesi.
- Keskin, Y. ve Öğretici, B. (2013). Sosyal bilgiler dersinde "duyarlılık" değerinin etkinlikler yoluyla kazandırılması: Nitel bir araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 143-181.
- Kirschenbaum, H. (2000). From values clarification to character education: A personal journey, journal of humanistic counselling. *Education and Development*, 39(1).
- Köylü, M. (2016). Aile değerler eğitimi. Köylü, M. (Ed.). *Teoriden pratiğe değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kurtdede Fidan, N. (2009). Öğretmen adaylarının değer öğretimine ilişkin görüşleri. *Kuramsal Eğitimbilim*, 2(2), 1-18.
- Kurtulmuş, M., Tösten, R. ve Gündaş, A. (2014). İlköğretim 1. kademe öğretmenlerinin değerler eğitimi sürecinde karşılaştıkları sorunlar. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 281-305.
- Kuş, Z., Merey, Z. ve Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.

- Kuzucu, C. (2018). *İlkokul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile sosyal bilgiler ders kitaplarının temel insani değerler açısından karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Külünkoğlu, T. (2010). *İlköğretim birinci kademe Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletildiği değerler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzurum, Atatürk Üniversitesi.
- McMillan, J. H. (2008). *Educational research: Fundamentals for the consumer (5th Ed.)*. New York: Pearson Education.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1973). *Milli eğitim temel kanunu*. No: 1739.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). *İlköğretim 1, 2 ve 3. sınıflar hayat bilgisi dersi öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2010). https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29170222_18_sura.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Hayat bilgisi dersi öğretim programı (İlkokul 1, 2 ve 3. sınıflar)*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Merter, F. ve Bozkurt, E. (2014). Sınıf öğretmenliği bölümü öğrencilerinin değerler eğitimine ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 9 (5), 441-451. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7020>
- Meydan, H. (2014). Okulda değerler eğitiminin yeri ve değerler eğitimi yaklaşımları üzerine bir değerlendirme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 93-108.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed). California: Sage Publications.
- Mutluer, C. (2015). Tarih derslerinin değer eğitimindeki yeri: Tarih öğretmenlerinin görüşleri. *Turkish Studies*, 10(15), 649-666. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8949>
- Nacaroğlu, D. (2018). Değerler eğitiminin bir paydaşı olarak medyanın rolü. Meydan, H. (Ed.). *Toplumsal bütünleşmede değerler ve eğitimi. III. uluslararası değerler eğitimi kongresi (Bildiri kitabı)*. Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Narman, B. (2011). *İlköğretim hayat bilgisi ders programında yer alan duyuşsal kavramların gelişim, program ve beceri açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul, Marmara Üniversitesi.
- Narin, D. (2007). *İlköğretim hayat bilgisi dersi öğretim programının vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini kazandırmasına ilişkin öğretmen görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.
- Orhan, A. (2013). *Hayat bilgisi dersi programının karakter eğitimi açısından öğretmen ve öğrenci perspektiflerine göre değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi.
- Özkan, Z. S. (2017). *Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ordu, Ordu Üniversitesi.
- Perez-Jorge, D., Barragan-Medero, F. ve Molina-Fernandez, E. (2017). A study of educational programmes that promote attitude change and values education in Spain. *Asian Social Science*, 13(7), 112-130. doi: 10.5539 / ass.v13n7p112
- Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sever, B. (2015). *İlköğretim üçüncü sınıf hayat bilgisi programındaki değerlerin kazandırılması sürecinin öğretmen ve veli görüşlerine göre incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adana, Çukurova Üniversitesi.
- Sezer, Ö. (2005). *İlköğretim 1. kademe Türkçe ders kitaplarında değerlerin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul, Marmara Üniversitesi.
- Sezer, T. (2008). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde sorumluluk değerinin öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara, Gazi Üniversitesi.
- Syah, D. (2017). Teacher' understanding towards the implementation of character education in schools. *The International Journal of Social Sciences and Humanities Invention* 4(1): 3239-3244. doi: 10.18535/ijsshi/v4i1.08
- Şen, Ü. (2008). 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletildiği değerler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 763-779.
- Tuncer, N. (2000). Çocuk ve internet kullanımı. *Türk Kütüphaneciliği*, 14 (2), 205-212.
- Turan, İ. ve Nazıroğlu, B. (2016). Medyada değerler eğitimi. Köylü, M. (Ed.). *Teoriden pratiğe değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Utyupova, G. Y., Baiseitova, Z. B. ve Mukhamadiyeva, A. A. (2016). Value forming education of perspective primary school teachers in Kazakhstan and Germany. *International Journal of Environmental & Science Education. 11(9)*, 2607-2618. doi: 10.12973/ijese.2016.710a
- Ünal, F. ve Yılmaz, E. (2018). Türkiye’de 2017 öğretim programlarında değerler eğitiminin incelenmesi. Meydan, H. (Ed.). *Toplumsal bütünleşmede değerler ve eğitimi. III. uluslararası değerler eğitimi kongresi (Bildiri kitabı)*. Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Yalar, T. (2010). *İlköğretim sosyal bilgiler programında değerler eğitiminin mevcut durumunun belirlenmesi ve öğretmenlere yönelik bir program modülü geliştirme* (Yayımlanmamış doktora tezi). Mersin, Mersin Üniversitesi.
- Yarar Kaptan, S. (2015). *İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde hoşgörü değerinin karma yaklaşıma dayalı bilgisayar destekli etkinliklerle öğretimi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara, Gazi Üniversitesi.
- Yıldırım, A. (2006). *Yeni ilköğretim programına göre hazırlanmış hayat bilgisi ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi (Elazığ ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Elazığ, Fırat Üniversitesi.
- Yıldırım, G. (2015). *İlkokul hayat bilgisi dersi öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinliklerin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzurum, Atatürk Üniversitesi.
- Yığittir, S. (2009). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 4 ve 5. sınıf değerlerinin kazanılma düzeyi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara, Gazi Üniversitesi.